

milorad goņčin

*Život utkan
u revoluciju*

Priča o Anki Butorac

*Ovo kolo knjiga
u biblioteci »Legende«,
koje govore o ženama—narodnim herojima,
NIP »Dečje novine« — Gornji Milanovac
posvećuje i izdaje u čast
dvostrukog jubileja druga Tita —
85-godišnjice života i
40-godišnjice njegovog revolucionarnog rada
na čelu Partije i naroda.*

Recenzija
SAVO KRŽAVAC

Odgovorni urednik
RADMILO LALE MANDIĆ

Uređivački odbor
MIRKO VUJACIĆ
RADMILO LALE MANDIĆ
IVO MATOVIĆ (urednik) i
DRAGAN MARJANOVIĆ

Korektura
STANICA MILOSEVIĆ

Izdavači
SAVET ZA VASPITANJE I BRIGU O DECI
SR SRBIJE, BEOGRAD i
NIP »DEČJE NOVINE«
GORNJI MILANOVAC

Tiraž
3.000 primeraka

Stampa
GP »NIKOLA NIKOLIĆ«
Kragujevac

Štampanje završeno februara 1977.

Grafički dizajn
RADE RANČIĆ

©

DEČJE NOVINE

MILORAD GONCIN

Život utkan u revoluciju

ŽIVOTNI PUT NARODNOG HEROJA
ANKE BUTORAC

BIBLIOTEKA LEGENDE V KOLO

ČOBANICA RAZMIŠLJA O BUDUĆNOSTI

5

Anka je izrasla u tihu i mirnu djevojčicu, zatvorenu u sebe, sramežljivu i nepovjerljivu. Svakodnevno je pomagala u kućnim poslovima, i čuvala stoku. Radila je ono što je morala, a žudila za školom i učenjem. Stoga je često zanesenjački gledala u obrise brda, slične neprolaznim bedemima, i nagađala šta se iza njih krije.

Odande je jednom stigao orni glas — da je počeo rat. Takvu novost je donio prvi komšija, oznojen i zadihan od uzbuđenja, vraćajući se pazarnog dana iz Perušića. Vikao je iz sveg glasa i uzbunio pola sela. Anka, kojoj je tada bilo jedanaest godina, shvatila je da nešto strašno dolazi, što će ostaviti pustoš i život učiniti nesnošljivim. A komšija je ređao, muškim glavama koje su ga saletjele pitanjima, strahom, zabrinutošću — da počinje mobilizacija, da vlast neće nikog poštediti ko je sposoban i dorastao za pušku.

Žene su zakukale prigušeno, pa zanimile od prijetjećih pogleda muževa, znajući da neće dočekati ništa drugo sem tegoba.

Anka se uplašena zaputila ovcama koje su pasle, grupisane u bijelu lepezu, u pristranku iznad sela. Odabrala je lisnato drvo i sjela u hladovinu. Dalje od zapomaganja žena i smračonih lica muškaraca, ona je prisebnije mogla da razmišlja i naviknuto gleda u daljinu. Na planinskim vrhovima nije primjećivala

nikakve promjene. I maštarenje je usahlo, skamenilo se u zbilju samo jedne riječi — rat, stravičniju od hiljada drugih riječi.

Muškarci su počeli odlaziti u vojsku. Izgledali su odsutni i zamišljeni. Anka je posmatrala, obično iz prikrajka, kako se najmiliji opraštaju. Djeca nisu vrištala za očevima. Skamenjena, suzdržavala su suze. U Anki se nešto bunilo. Nikako nije mogla da shvati da je rat nešto drugo osim besmislice i tragedije. S tim uvjerenjem je stasala, sebi postavljala brojna pitanja, ne znajući, u stvari, da pokušava proniknuti u društvene odnose. Osnovno je shvatila: da je svijet sazdan od nepravde, a o uzrocima je nagađala maštom mlade čobanice. Istovremeno je osjećala da joj nedostaje znanje, da ne zna čitati i pisati. Jednom se čak ožalostila i briznula u plač, uvjerenjena da nikad neće imati prilike da se opismeni. I nije dugo potrajalo pa je uvidjela da sama, snagom volje, može ponešto i učiniti.

6 Do ruku joj je došao bukvar za osnovce, istina raskupusan i umašćen, ali dragocjen za ono što je željela postići. Počela je sricati slova. Nije joj bilo lako. Zbog podozrenja i nerazumijevanja ukućana i komšija. Svi su mislili da djevojci nije potrebna pismenost, da je dovoljno da je zdrava i naočita da se rano uda. A poslije?... O tome se nije mnogo razmišljalo. Anka je uvidjela da su predrasude okovi koje mora kidati. A hoće li imati toliko snage? Napajala se odlučnošću i riješenošću da istraje.

Savlađivanje azbuke bilo je prvo iskušenje u širenju vidokruga. Slova je ispisivala na prašnjavim puteljcima, čuvajući stoku. Ona su bila raznolika, krivudava, naherena, pa su izazivala i osmijeh na Ankinom rumenom licu. Onda je dolazilo teže i mukotrpnije — povezivanje slova u smisao, u riječi i rečenice. Oh, koliko mučenja, upornosti, kad se to čini samouko...

Selo je pritiskala neimaština. Stoka je oduzimana, u besenjeje, za ishranu vojske. Zaprijetila je glad. Ionako posna lička zemlja je zaredala nerodicom. A nameti se nisu smanjivali. Uz to su stizale i smrtonosne, štune i hladne, da je poginuo taj i taj... Anka je saučestvovala u tuđem bolu, izgovarala riječi utjehe, ali nije mogla pomoći. Ipak, sve više je shvatala besmislicu rata, da u njemu stradaju oni koji nisu ništa skrivili.

Austro-Ugarska je propala. O neizbjježnosti njenog kraha Anka je doznala i prije, od ubogaljenih vojnika, puštenih kućama, koji ništa lijepo nisu imali da kažu za državu kojoj su morali služiti i čiju su propast

željeli. Njihovo priželjkivanje se ostvarilo, ali su ostale rane, nezacjeljive, vidljive u trajnoj invalidnosti. Iz njihovih kazivanja Anka je nazrela što znači nejednakost u društvu, da se svijet može mijenjati samo revolucijom. Tako nešto, načula je Anka, započelo je u dalekoj Rusiji. I u sebi se pitala: šta će kod nas biti? Kad će revolucija, pa da i u Lici, u Perušiću i njenom Donjem Pazarištu, nestane nepravde. Nije se usudila da nekog starijeg pripita. Samo se nadala preokretu.

Doživjela je to, ali ne i revoluciju. Promijenio se poredak; umjesto Austro-Ugarske došla je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Pričalo se mnogo o ujedinjenju, a nimalo o pravdi. Anka je osjećala da siromašni svijet govori da se u tome ništa ne mijenja. U duši joj se zaptila ogorčenost. A kad je doznala da radnici predstavljaju snagu, da mogu osvojiti vlast, stvoriti pravednije odnose u društvu, žarko je poželjela da ostavi stado, da krene u daleki i nepoznati svijet, da se negdje zaposli. »A šta ja umijem raditi? Ko bi ga znao. Najprije ništa...« Nemušto se preslišavala i ujedno se hrabrila da nešto može i naučiti. To je dokazala, istina samoj sebi, u savlađivanju osnovne pismenosti. Na pamet joj je dolazilo da bi brzo naučila da šije i kroji žensku odjeću. Zaboravila je najpresudnije: da se ukučani ne bi složili da ode u neki grad, da potraži zaposlenje. Djevojkama to nije bilo dopušteno. Prijekora se pribojavala, ali je imala smjelosti da kaže šta namjerava. Ukućani su se začudili i nisu je razumjeli. Siromaštvo je doprinijelo da omekšaju i popuste.

7

PRVO ZAPOSLENJE — U MAGAZINU STARIH KRPA

Anka se obrela u Sisku. Bio je tmuran dan, stvo-
ren za neraspoloženje. Skropile su krupne kapi kiše
i kvasile maramu na njenoj uredno počeslanoj kosi.
Sama je tražila posla; bez prebijene pare u džepu,
gladna i potištena. Jedan dan je uzalud prošao. Anka
se plašila noći i razmišljala o konačiču. Potištena
se vratila u čekaonicu željezničke stanice. Noć je pro-
vela u polusnu, među putnicima koji su, skvrčeni na
klupama, očekivali vozove. Ujutru je opet zaređala
da se raspituje za posao. Jedan zanatlija, odmjerivši

Anku nekako procjenjivački, nije se suzdržao da preporuča ono od čega su drugi, ako su ikako mogli, bježali. Počeo je bespotrebno oštrijim glasom:

— Ima posla. Ali ne u mojoj radnji. Posao nije čist. Ha, šta se tu može. . .

Zanatlija je iščekivao Ankino reagovanje. Nije primijetio ništa više od odlučnog pogleda. Onda je do kraja:

— Preporučiću te, djevojko, da sortiraš krpe. Hoćeš li? . . .

— Nešto moram raditi — prozbori Anka, iščekujući da sagovornik dokrajči svoje.

— Pa idi u Magazin trgovinskog i transportnog d. d. poduzeća za promet starim krpama. Znaš li gdje je to?

— Ne znam.

— Lako ćeš to naći, usput pripitaj. Svako će ti pokazati Magazin.

Anka nije oduševljeno potražila poduzeće za promet starim krpama, ali nije imala drugog izbora. Prijavila se poslodavcu, čovjeku ravnodušnog izgleda, očekujući da joj objasni šta će raditi. On je nije čestito ni saslušao, ležerno je podigao ruku prema radnicama u prikrajku magazina i progovorio:

— Pridruži se njima. . .

Anka se okrenula i, nekako bojažljivo, prišla ženama čije su ruke ronile u gomile krpa, vješto ih razdvajale i povezivale u denjkove. Izustila je pozdrav da je primijete. Umjesto dobrodošlice, ona je čula nešto sažaljivo od žene koja je trenutak zastala:

— E, zar nisi mogla naći čistiji posao? . . .

— Bolje mi nije ponuđeno — uzvratila Anka, spremna da prione poslu.

— Onda se prihvati posla. Evo, ovako. . .

Anki nije trebalo puno objašnjavati da shvati prilično prosti rad. Čak je pokazala spretnost i hitrinu. Radnice su joj objasnile da nije poželjno da suviše zapinje, da za to neće dobiti ništa više od skromne nadnice. Uzgred su željele da je bolje upoznaju, zapitkivale je čas za ovo čas za ono, a ponajviše kako se obrela baš u Sisku? Onda su ponešto govorile o sebi i zblizavanje je počelo. . . Anki se dopala njihova neposrednost i znatiželja. Osjetila se sigurnijom i spremnom da im se bezrezervno približi u zajedničkim nevoljama i traženju načina kako da se te nevolje prevaziđu. Drugarice su to odmah uvidjele, čak bile i iznenađene njenom bistrinom i tumačenjem uzroka eksploatacije. Zato su ponešto i zapitkivale da je bo-

Narodni heroj Anka Butorac, na prvim koracima u revolucionarnom pokretu

lje upoznaju, da više doznaju o njenom porijeklu i obrazovanju. Nisu se malo iznenadile čuvši da je Anka samouka, da i dalje uči u namjeri da više pronikne u društvena zbivanja i odnose. Odmah su joj nesebično pomogle da se snađe u gradu, da se smjesti u stančić koji je mogla plaćati od skromne zarade.

Brzo je stekla simpatije i povjerenje skoro svih radnika i radnica u Magazin u promet starim krpama. Izabrana je u rukovodstvo Općih sindikata i povjerena joj je dužnost blagajnika. Skoro cijelo slobodno vrijeme je provodila u radu sindikalne podružnice, u objašnjavanju kako se treba odupirati eksploatorima i nenarodnom režimu.

Sakupljanje sindikalnih uloga, njihovo raspoređivanje i trošenje, u skladu sa odlukom sindikalnog rukovodstva, bilo je samo dio Ankinog posla. Ona se, naimc, opredijelila da politički neprestano djeluje, da drugarice osvješćuje, da ukazuje na neminovnost klasične borbe, da nema mirenja sa klasnim protivnikom. Njena izlaganja nisu ostala nezapažena od policije i predstavnika nenarodne vlasti. Stoga joj je predočeno od drugarica i drugova u sindikalnom rukovodstvu da obazrivije nastupa, da procjenjuje u kojoj mjeri može otvoreno govoriti da ne bi bila uhapšena i osuđena na tamnovanje.

10

Upozorenje je dobro došlo da Anka otvori oči, da sazna da policija ne bira sredstva, da ima provokatora i doušnika. Sada je opreznije birala kome će, poslije iscrpljujućeg rada u Magazin, prenositi svoja uvjerenja i pred kim razobličavati buržoasko društveno uređenje.

Predostrožnost nije umanjila njeno djelovanje, u prvom redu među ženama koje su stupale u redove proletera. Njima se moralo, polazeći od stavova naprednih sindikata, dosta i stalno objašnjavati da bi se aktivno uključile u klasnu borbu. Ukazivanje se moralo pretočiti u praksu, u rješavanje gorućih problema i poboljšavanje životnih i radnih uslova radnica i radnika. Organizovano su uslijedili zahtjevi, u čijem je sastavljanju učestvovala i Anka, da poslodavac poveća nadnice zaposlenih na sortiranju i pakovanju starih krpa, da se poboljša higijena i zaštita na radu. U delegaciju za izručenje zahtjeva poslodavcu određena je i Anka. Tako je, prvi put, imala priliku da se pogleda oči u oči sa poslodavcem, da mu otvoreno odbrusi da uzmaca neće biti dok se ne ispune opravdani zahtjevi radnica i radnika.

Poslodavac je pažljivo slušao, mrko gledao, ali ničim nije pokazao da će udovoljiti traženju. Na rastanku je samo promrsio da će zahtjev sindikata biti proučen i da će odgovor uslijediti. A kakav? Anka je prozrela da se nešto povoljnije ne može očekivati. Drugaricama i drugovima je predočila da se može očekivati da se njihovom zahtjevu samo djelimično udovolji. I što tada? Nešto određenije nije se odmah moglo iskristalisati. Ostalo je da se sačeka odgovor, uz uslov da se to ne odugovlači.

Poslodavac nije prihvatio zahtjev za povećanje za rade — ni za jednu paru. Za to je imao obrazloženje, neprihvatljivo za zaposlene. Oni su odmah, podstaknuti od sindikalnog rukovodstva, najavili štrajk. Anka je ubijedila drugarice i drugove da se nikako ne popusti pritisku i prijetnjama. I štrajk je počeo...

Gomile starih krpa su stajale netaknute. Radnici su stražarili pred ulazom u Magazin i spriječili dovođenje štrajkbrehera. Na stražarskom mjestu su se našle Anka i njene drugarice. Suočen sa odlučnošću i rješenošću zaposlenih da ne ustuknu dok se ne udovolji njihovom traženju, poslodavac nije imao drugog izbora nego da poveća nadnice.

Izvojevana pobjeda je osmjelila Anku da zaposlene podstakne da zajednički i uporno traže da se poboljšaju njihovi radni uslovi. A to je značilo, najprije, obezbjeđenje minimalnih higijenskih uslova na radnim mjestima, prilikom istovara, prebiranja i utovara starih krpa. I u tome se ponešto izmijenilo. A preostajalo je, uviđala je Anka, da se neprestano ističu opravdani zahtjevi i vodi nepomirljiva klasna borba.

Prebiranje starih krpa za Anku i njene najbliže drugarice nije značilo nikakvu budućnost. O tome se, ponekad, razgovaralo i razmišljalo, ponajprije u smislu kako jedan mukotrpni posao zamijeniti nekim snosljivijim i manje štetnim za zdravlje. Bilo je raznih prijedloga, ali je njihovo ostvarenje izgledalo neizvodljivo. Sklona realnoj procjeni, Anka je vidjela izlaz u tome — da se učeći okvalifikuje za ono što želi. To je preporučila i drugaricama. U Sisku, međutim, nije bilo uslova za širi izbor zanimanja i sticanje kvalifikacije. Anka je doznala da u Zagrebu postoji mogućnost da izuči krojački zanat. Zato je iskoristila prvu priliku i otputovala u Zagreb da se uvjeri koliko je istinito ono što je čula.

Sa zagrebačke željezničke stanice je otišla u Domaću tvornicu rublja. Tamo joj je rečeno da povremeno primaju mlade radnice na posao, da postoji mo

gućnost da izuče krojački zanat i šiju rublje. S takvim saznanjem Anka se vratila u Sisak i čekala priliku da znavijek napusti prebiranje starih krpa. Na to je podstakla i nekoliko drugarica koje su bile voljne da odu iz Siska.

ZA ŠIVAĆOM MAŠINOM

12 Preorijentacija u poslu i zanimanju nije laka i bezbolna. S tim se Anka suočila čim se našla za šivaćom mašinom. Ništa joj nije polazilo za rukom. Mašina je mrsila i kidala konac, platno se mreškalo, porub ostajao neujednačen i prepun čvorova. Anka je kiptila od bijesa i nije se mogla načuditi sopstvenoj nesprenosti. U gnjevu je uviđala da nervozom ništa neće postići i strpljivo se sasređivala da ovlada mašinom. Ni ostalim djevojkama nije sasvim polazilo za rukom da ispune ono što je tražio učitelj krojenja i šivenja. A on je razumio početnice i upozorio da ih strpljenje ne smije izdati. Pregledao je njihov učinak i tražio da ispravljaju greške. Anka je slušala, loše sašiveno parala, i ponovo šila. Tako danima... Odjednom je osjetila neku lakoću u baratanju sa šivaćom mašinom, makazama, kalemom konca i ozarena se nasmiijala. Drugarice su primijetile trenutak njenog oduševljenja i najbliža je pružila ruku da joj čestita.

Uvježbavanje je nastavljeno. Anka je poslije došla za šivaći stroj i šila rublje za prodaju. Radila je umješno i stalno se trudila da postigne odgovarajući kvalitet. Poslom je bila zadovoljna, ali zaradom nikako. I nije to tajila. Drugaricama je govorila da se štrajkom može dosta postići. Neke su bile suzdržljive, a druge su je slušale sa zadovoljstvom. Time su potvrđivale da će preduzimati sve oblike legalne borbe da ostvare svoja prava. Anka se iskazala da je spremna da u svemu prednjači; u tome joj je vrijedilo iskustvo stečeno u sindikalnom radu u Sisku. Drugarice je uputila kako zajednički da traže povećanje zarade. Kad je vlasnik tvornice rublja primio zahtjev radnica da im se osjetno poveća zarada, odmah se dosjetio da je neko upućen u to umiješao prste i radnice naučio kako da sroče zahtjev. U tome je nazirao da će one ostati nepopustljive i primijeniti ono što ne kriju — štrajk. A šta bi to značilo za vlasnika tvornice rublja, u času kad je ono toliko traženo na tržištu, najbolje je on znao. Stoga se pokušao cenjkati.

Pozvao je predstavnice radnica, među kojima se našla i Anka Butorac; ljubazno se ponašao i pokušao im nametnuti svoje. Nudio je, naime, neznatno povećanje zarade, ističući da se roba ne prodaje najbolje, da je potražnja opala. Anka mu nije vjerovala i smjelo je tvrdila da se rublje, skrojeno i sašiveno u Domaćoj tvornici, odmah proda. Vlasnik nije imao argumenta da to demantuje, iznenađeno je odmahivao rukom i ponavljao da nije onako kako radnice misle. A bio je pronicljiv da uvidi koliku štetu može pretrpjeti ako se zaustave mašine za šivenje, pa se priklonio nagodbi prihvatljivoj za radnice. Anka je upozorila drugarice da djelimično ispunjenje zahtjeva nije naročita pobjeda i da se tome ne treba suviše radovati. Prorekla je nešto suštinsko, želeći da drugaricama širom otvori oči da bolje sagledaju postojeće društvene odnose i uzroke nepravdi, istakavši da kapitalista popušta zahtjevima radnika dok ima računa, dok njegovi interesi nisu osjetnije ugroženi. A kad dođe stani-pani, kapitalisti i režim ne biraju sredstva da se odupru proletarijatu.

Radnice su pažljivo slušale Anku i nisu tajile da štošta prvi put čuju i razumiju. Anki, pak, nije trebalo divljenje britkosti njenih misli nego angažovanje njenih drugarica u konkretnoj borbi i osvješćivanje da se isčekivanjem skoro ništa ne može postići. Njen uticaj se lagano i uporno širio. Krojačke radnice su prihvatale Ankine savjete i aktivno se uključivale u borbu protiv izrabljivača, obećavajući da će u tome iстраjati.

13

NAJRADOSNIJI TRENUTAK — PRIJEM U KPJ

Ankino političko djelovanje nije ostalo nezapaženo od članova KPJ u njenoj neposrednoj blizini. Od nekih je primala direktive kako da nastupa i izbjegava policijska podmetanja. I pored toga, ona je imala smisla za konspiraciju i sluh da se ne zaboravi i svoja ubjeđenja iskaže pred nepoznatim licima. Članovi Partije su se lako uvjerali da je konspiracija njena vrлина, da je duboko privržena stvari radničke klase, da je provjerena u brojnim sukobima s klasnim protivnikom... Stoga je odlučeno, 1926. godine, da se Anka Butorac primi u redove Komunističke partije Jugo-

slavije. Tada je imala 23 godine i duboko uvjerenje da je radnička klasa jedina u stanju da se izbori za promjenu nepravednog društvenog poretka i ukidanje eksploatacije.

Ankino stupanje u članstvo KPJ prošlo je u skladu sa uslovima strogo ilegalnog djelovanja komunističke Partije, i upozorili da je klasni neprijatelj nemilosrdan u obračunu s komunistima. A to je značilo da se Anka mora čuvati, da u slučaju kakve provale i hapšenja ne smije priznati — čak i po cijenu da pretrpi najstrašnija mučenja — da pripada zabranjenoj Komunističkoj partiji, s kim se sastaje i kakve direktive prima.

14 Obradovana saznanjem da je postala ono što je priželjkivala, Anka je čuteći slušala upozorenja drugova, a oči su joj sijale od zadovoljstva. Na kraju se zarekla da će izvršiti svaki zadatak, brinuti da nadmudri i nadjača klasnog protivnika i drugima pomagati u pravednoj borbi. Nije propuštala da iskaže da je doživjela, u svome kratkom životnom vijeku, najradosniji trenutak baš stupanjem u redove KPJ i da će to opravdati na najbolji mogući način.

Zavjet drugovima nikad nije zaboravila. Shvatila je, naime, da više mora raditi, pogotovo u sredini gdje živi i radi, koristeći legalne načine istupanja. Najviše je djelovala u sindikalnoj organizaciji, iskazivala svoja mišljenja o raznim problemima zaposlenih, snagom ubjeđivanja ih podsticala da se organizovano suprotstavljaju pritiscima i eksploataciji.

Pored intenzivnog partijskog rada, Anka je neprestano djelovala u sindikalnoj organizaciji i znatno doprinosila njenom jačanju i aktivnosti. Istovremeno je dobila novo zaduženje — da radi u Mjesnom komitetu Crvene pomoći u Zagrebu. O nastanku, razvoju i cilju Crvene pomoći skoro ništa nije znala. Na sastanku partijske ćelije Anka je tražila detaljna obavještenja o Crvenoj pomoći. Saznala je osnovno: da je Crvena pomoć u Jugoslaviji osnovana oktobra 1923. godine, da ima Centralni odbor i brojne mjesne organizacije u cijeloj zemlji. Njeno djelovanje se sastojalo u pružanju pomoći političkim zatvorenicima, komunistima, žrtvama nenarodnog režima i njihovim porodicama. Da bi se to uspješno činilo, pomoć se morala i prikupiti. Pri tome se računalo, shvatila je Anka, na solidarnost i spremnost radnika da pomognu drugaricama i drugovima u nevolji.

Novo zaduženje je iziskivalo dosta napora i volje da se istraje. Anka je rano odlazila iz skromno namještene sobice na posao u Domaću tvornicu rublja, skoro cijeli dan šila rublje, a uveče obilazila stanove drugarica i drugova i skupljala priloge za Crvenu pomoć. Nastupala je obazrivo, obraćala se samo pouzdanim, znajući da nenarodni režim ne miruje, da progoni aktiviste Crvene pomoći i traži povoda da ih kompromituje i osujeti njihov rad. Stizala je, bez obzira na umor, da obide razgranatu mrežu organizacije Crvene pomoći u Zagrebu, da postigne mnogo u prikupljanju dobrotvornih priloga.

Sredstvima Crvene pomoći, u skladu sa zaključkom Mjesnog komiteta, moralo se pažljivo gazdovati i blagovremeno ih slati na prave adrese. Kome to, konkretno, povjeriti? Članovi komiteta su jednoglasno odlučili da Anka postane blagajnik, da brine o prikupljenim sredstvima i predlaže, u saradnji s drugaricama i drugovima, kako da se raspodjeljuju. Ona nije odbila zaduženje, ali je prozborila da joj neće biti lako. Dobila je odgovor da komunistima nikad nije lako, da su stalno suočeni s brojnim opasnostima i teškoćama, da ih savlađuju, ponekad uz rizike, a najprije stalnom upornošću. Anka je shvatila da je sagovornici nisu pravilno razumijeli i odmah je dodala:

15

— Ne morate me ubjeđivati, rekla sam, eto, da se zna, da me razumijete...

— S naše strane, drugarice Anka, razumijevanja nikad neće izostati... Nitij pomoć, u svako doba — obećao je sekretar Mjesnog komiteta Crvene pomoći.

Njegovo se obećanje kasnije, u raznim prilikama, ispunilo. Anka je uvidjela da je drugarstvo i privrženost istoj ideji, pogotovo u njenoj praktičnoj realizaciji, neraskidiva spona i neprolazni bedem za nosioce nenarodne vlasti i ugnjetavanja.

SA PROLETERSKIM JEZGROM

Zanijeta izvršavanjem zadataka, sasređena da to čini kako najbolje zna, Anka nije zapazila da među članovima KPJ ima nesuglasica i ozbiljnih razlika u mišljenjima. Nju je iznenadilo takvo saznanje i počelo joj smetati u svakodnevnom radu. Odmah se potrudila da pronikne u suštinu nesuglasica, da uvidi šta to razdvaja ljude riješene da se odupiru vlastodržcima

i eksploatorima, da ruše poredak ugnjetača. Obratila se iskusnijim članovima Partije i tražila objašnjenja. Od njih je saznala za frakcijske borbe, frazerstvo, oportunističke i sektaštvo. Malo poznate riječi Anki su zvučale odbojno i redovno se mrštila pri njihovom pomenu. Nije mogla prećutati da frakcijske borbe, u stvari, ne osjeća u sredini u kojoj djeluje, da tako nešto dolazi sa strane. To je iskazala i drugarici Zori Nikolić, krojačkoj radnici, članu KPJ, s kojom je stanovala u tijesnom sobičku i redovno se savjetovala o značajnijim pitanjima u partijskom radu. Nešto iskusnija Zora, odmjerena u obrazlaganju, predložila je Anki da se frakcijske borbe rasplamsavaju u vrhovima partijskog rukovodstva, da to neće proći bez posljedica i štete za cjelokupno članstvo. Anka je pažljivo slušala i upitala:

— Kako se to može spriječiti i iskorijeniti?

— Eh, kako? — uzdahnula je Zora i dodala: — Kad bi radnici bili u većini u partijskim rukovodstvima, od najnižih do najviših, nešto bi se izmijenilo. A, ovako, bogme, nije dobro. No, nadajmo se boljem. Stvorit će se, vjerujem, zdravo proletersko jezgro da onemogući frakcionaše i frazere. To sam naslutila slušajući neke drugove u sindikalnim prostorijama, tamo u Ilici 49.

Anka nije izdržala da ne iskaže izvjesnu sumnju i Zori je upala u riječ:

— Pa, i Nezavisni sindikatj trpe. Naglo se smanjuje članstvo.

— Kriza je očigledna — priznala je Zora. — A može se prebroditi. U to sam uvjerena. Na tome se, uostalom, radi.

— Ko?

— Ti, ja, mnogi članovi Partije, neopterećeni razmiricama, svjesni svoje prave uloge u klasno podijeljenom društvu.

Anki je uvijek bilo lakše kad razgovara sa prisnom drugaricom, kad se posavjetuje i bolje pronikne u suštinu problema. Tada je, pripremljena, htjela da drugima kaže riječi istine, da im pomogne da u revolucionarnom radu razlikuju glavno od sporednog, da se klone praznih naklapanja i oštricu djelovanja usmjere protiv klasnog neprijatelja.

Anka je češće odlazila u sindikalne prostorije u Ilici 49, gdje se otvoreno raspravljalo o gorućim problemima zagrebačkog proletarijata: o tarifnom pokretu, štrajkovima i ostalome. U početku je pažljivo slušala i pamtila šta drugi izlažu. Ponešto nije mogla pri-

hvatiti i osjetila je potrebu da se javno usprotivi. Imala je, istina, tremu, ali to nije bila ozbiljnija prepreka da ne progovori. Ustala je i nadvisila muške glasove, očigledno iznenađene da slušaju izlaganje smeđokose djevojke, rumenog i pravilnog lica. Progovorila je britko da joj u glavu ne ide da se gubi vrijeme i nagađa oko jasnih stavova. Očekivala je otpor, a dobila podršku. Ustao je kršan mladić, bez znakova uzbuđenja, i započeo time da je drugarica u pravu, da manje treba pričati, a više raditi da se izmijeni teški položaj radništva, a pogotovo radničke omladine...

Netremice je gledala mladića i u sebi se pitala koga on predstavlja, šta radi? Od drugova je doznala da je to Blagoje Parović, sekretar Mjesne podružnice kožaraca, da uvijek zna šta hoće, da to neposredno i jednostavno, na razumljiv način, prenosi radnicima. Otuda je uživao njihovu podršku i poštovanje. On nije samo govorio o problemima. O njima je pisao u legalno izdavanom listu »Organizovanom radniku«, čije izlaženje, za čudo, režim nije zabranio. Anka je dobijala pomenuti list i pažljivo ga čitala. Njenu pažnju je posebno privukao članak, potpisan inicijalima »BP«, iza kojih je stajao »obučarski radnik«. Lako se dosjetila da je to prilog Blagoja Parovića, napisan smišljeno da otkrije suštinu odnosa u domaćim i svjetskim razmjerama. Anka je pažljivo proučila Parovićev prilog i skoro doslovce zapamtila ovo:

17

»Kapitalistička privreda cijelog svijeta došla je u jedan bezizlazan položaj, u čorsokak, iz koga kapitalistička klasa, kao regulator te privrede, nije u stanju da je izvede. Izlazak iz društvenog bankrotstva, iz današnje krize, zahtijeva od kapitalističke klase takve žrtve kakve ona nije u stanju dati a da ne izgubi svoj privilegovani položaj u društvu...«

Parovićevo predviđanje obistinilo se nešto kasnije u vrijeme velike ekonomske krize koja je uzdrmajala skoro cijeli svijet.

Anka je imala neodoljivu želju da se upozna sa Blagojem, da čuje njegovo mišljenje o mnogim pitanjima na koja nije mogla sama odgovoriti. Prilika joj se ukazala baš u sindikalnim prostorijama, kada su vršene pripreme za Skupštinu saveza kožarskih i predaivačkih radnika. Parović je imao glavnu riječ i nekim delegatima dao do znanja da će govoriti o gorućim problemima, da neće prećutati i propuste tadašnje uprave... Anka je slušala iz prikrajka i nestrpljivo čekala da se diskusija završi. Onda je prišla

Blagoju i zasula ga pitanjima koja nije očekivao. On se nasmijao, nehajno se više isprsiio, sasvim je nadvisio, procjenjivački odmjerio i priznao:

— A, zamaprio sam te. Britko si neki dan govorila. Neka si. Tako treba i u buduće, u svakoj prilici kad osjetiš da neko, bilo u Partiji ili sindikatu, jedno govori a drugo radi. Zapamti da su takvi frazeri ili frakcionaši. Njima je najvažnije da se istaknu lijepo-rječivošću, makar to bilo i bez stvarnog sadržaja.

Tako je Anka dobila sažet odgovor na sopstvena pitanja i bila više nego zadovoljna. O susretu sa Parovićem je pričala prisnim drugaricama. Pri tome se odala da to za nju znači daleko više od običnog poznanstva i ozbiljnih razgovora.

— Vidimo to — uglas su uzvratile njene drugarice.

— Šta vidite?

— Malo si zaljubljena, nije ni čudo. Onakav de-
lija, a pametan.

Drugarice su se smiješile. Anka se počela bespo-
trebno osvtati i slegnuvši ramenima neodređeno pro-
slovila:

— Šta znam ...

18

LJUBAV DVOJE PROLETERA

Iz dana u dan Anka je osjećala da je nešto neo-
doljivo privlači Blagoju. Stalno je željela da se sretnu,
da razgovaraju. Stoga je odlazila u sindikalne prosto-
rije. Revolucionarni rad i mnogi poslovi Blagoju nisu
omogućavali da češće dolazi u sindikalne prostorije.
Kad ga ne bi vidjela, Anka je prikrivala šta trenutno
osjeća i tužna se vraćala u skromni sobičak. Ujutru je
ranila na posao, a poslije svraćala u prostorije u Ilici
49. Jednom je zatekla Blagoja nadnijetog nad šahov-
sku tablu. Sasređen, iznalazio je potez figurom da ugro-
zi protivnika. Anka je sjela i óutke posmatrala obra-
čun na šahovskom polju. Blagoje je pomjerio figuru,
pogled odvojio od šahovske table i primijetio Anku.
Nije se suzdržao da ne upita:

— Igraš li šaha?

— Ne.

— A što gledaš?

— Zanimljivo mi ... Želila bih naučiti.

— Ne može to gledanjem ... Osnovno se mora
naučiti.

— Hoćeš li mi pomoći? — doskoči Anka.

— Pa, pokušaću — osmjehnuo se Blagoje.

Anka nije učila da igra šah, ali se više zblížila s Blagojem. On, takođe, nije tajio šta osjeća i ljubav se razbuktala. Sada su češće, kad su prilike dopuštale, bili zajedno i dugo razgovarali. Pominjali su i zajedničku budućnost. Istovremeno nisu zaboravljali da su zadojeni istim revolucionarnim idealima, da tome ne mogu ništa pretpostaviti. Međusobno razumijevanje oboma je pomoglo da uspješnije izvršavaju zadatke agitatora i organizatora u radničkoj sredini.

NOVA ZADUŽENJA U SINDIKALNOM POKRETU

Političkim radom Anka je sticala ugled i povjerenje radnica i radnika. Nije bilo dana da joj neko ne priđe da potraži savjet i pripita kako da se suprotstavi izrabljivačima. Anka je procjenjivala raspoloženje sagovornika i to koliko su spremni da se upuste u borbu i u zavisnosti od toga preporučivala šta izrabljivačima i protivnicima radničke klase treba reći. Bila je to svojevrsna taktika u specifičnim uslovima borbe radnika za ostvarivanje njihovih prava.

19

U proljeće, 1927. godine, Anka je izabrana u upravu Saveza radništva odjevne industrije i obrta Zagreba. Novo zaduženje je značilo i nove obaveze. Drugaricama i drugovima je predočila da možda pretjeruju, da je prilično zauzeta radom u Mjesnom sindikalnom vijeću Zagroba, u kome stanje i odnosi nisu kako se želi. Odmah joj je odgovoreno da vjeruju da će ona stići da izvrši svaki zadatak, da trenutno nemaju sposobniju drugariou za pomenutu dužnost. Na tome se, međutim, nije završilo. Anka je uskoro izabrana u upravu Saveza radništva odjevne industrije i obrta za cijelu zemlju. Novu obavezu je shvatila tako da će moći djelovati na širem planu, radničkoj klasi Jugoslavije prenositi iskustva zagrebačkog proleterijata i obrnuto, poučna iskustva drugih primjenjivati u sopstvenoj sredini.

Nije odoljela da Blagoju prizna da joj značajna zaduženja predstavljaju priličan napor i posebno zadovoljstvo.

— Kad je tako — dočekao ju je Blagoje, više da je ohrabri — onda ćeš sve postići. Samo uporno radi, osluškuj i pamti zahtjeve radnika. Tada se neće pogriješiti.

Prekaljeni radnički borac je umio Anki povjeriti šta radi i kakve teškoće savlađuje. Pred skupštinu Saveza kožarskih i prerađivačkih radnika u Beogradu, Anki je ispričao da će smjelo istupiti i kritikovati nerad stare uprave i njene pomirljive stavove prema reformistima. Što je rekao nije porekao. Smiren je izašao pred delegate, pored ostalog, rekao je ovo:

— Drugovi, mi ne bismo bili ono što smo ako ne bismo iznijeli sve što ne valja u radu našeg sindikata. A ima dosta stvari koje ne valjaju, ima dosta grešaka i propusta, nerada.

Dobronamjernost, bez obzira što kritikuje, zračila je iz svake Parovićeve riječi, a takođe odlučnost i nepopustljivost kad su u pitanju interesi radnika.

Na red je došlo biranje nove uprave Saveza kožarskih i prerađivačkih radnika. Delegati su pokazali koliko cijene Parovićevu odlučnost i odmjerenu i jednoglasno ga izabrali u novu upravu. Prilikom konstituisanja uprave Paroviću je povjerena dužnost sekretara.

20 Anka nije skrivala radost zbog Blagojevog izbora za sekretara i srdačno mu je čestitala. On se smiješio i primijetio:

— Čim dobijem neku novu obavezu, interesantno, čestitanja ne izostanu. A trebalo bi da uslijede ako obaveze uspješno završim.

Odlike postojanog revolucionara i skromnog komuniste, Parović je nenametljivo prenosio na Anku. Nije se suzdržavao da joj skrene pažnju na propuste, da je navikava da kritički sagledava ono što čini i tako otklanja i sitne propuste. U početku se pribojava njegovih prijekora, ali je uvidjela da to čini dobronamjerno, u želji da joj pomogne da se umješnije snalazi u borbi za sopstvena ubjeđenja. Znao je i pohvaliti. Ne jednom otvoreno je naglasio, gledajući Ankine svjetlucave oči, da ona ima nešto urođeno, intuiciju da razlikuje šta je prihvatljivo za proletere, a šta nije. Uzgred je napominjao da revolucionarna borba iziskuje da njeni organizatori stalno uče i proširuju sopstvene vidokruge. Anka je tako shvatila šta Blagoje želi i često je tražila da joj preporuči šta da čita.

— Donijeću ti nešto vrijedno — obećao bi Blagoje i nije zaboravljao da je obraduje.

Bile su to, uglavnom, marksističke brošure, već dotrajale od duže upotrebe. Anki to nije smetalo da ih pažljivo pročita, protumači sebi i drugima. Kad

nešto ne bi razumjela, kad bi se našla u nedoumici i počela nagađati, ona se obraćala Blagoju da joj pomogne i rastumači pročitano. Činio je to rado, obično ukazivao na suštinu marksističke poruke i mogućnost njene primjene u praktičnoj borbi proleterijata.

SARADNJA SA JOSIPOM BROZOM

Anka je obaviještena da predstoji Plenum Mjesnog sindikalnog vijeća Zagreba, da će se tom prilikom raspravljati o nizu značajnih pitanja iz života i rada zagrebačkog proleterijata i šire. Jedno je Anku iznenadilo — zaduženje da pripremi referat o organizovanju radnika. Drugovima je pokušala objasniti da ima sposobnijih da obrade to značajno pitanje, vještijih da to saopšte na Plenumu. Oni, međutim, nisu tako mislili i Anki nije preostalo ništa drugo nego da priligne na posao. U tome je računala na Parovićevu pomoć ali...

Od Andrije Cara je doznala da je Parović uhapšen. Dogodilo se to iznenada, 9. septembra 1927. godine, kad je Blagoje žurio na sastanak uprave Saveza kožarskih i prerađivačkih radnika, čije se sjedište tada nalazilo u Zagrebu. Agenti su grubo nasrnuli, mladića savladali i priveli u policiju. Počelo je saslušavanje. Islednik nije birao sredstva i Parovića je batinama pokušao prisiliti da prizna da je aktivno pripremao rušenje postojećeg državnog poretka, da pripada zakonom zabranjenoj Komunističkoj partiji. On je poricao optužbe i stojički podnosio maltretiranja. Anka nije sjedila skrštenih ruku. Tražila je načina kako da Blagoju pomogne. U zatvor mu je uputila čisto rublje i paketić hrane. Policajci su odbili da mu to predaju. Po tome je zaključila da je situacija preozbiljna i da se najgore može dogoditi. A očajavati nije vrijedilo.

Drugove je pripitkivala šta se efikasno može učiniti da se Blagoje otme iz kandži nenarodnog režima? Dobijala je različite odgovore i savjete — uglavnom da strpljivo čeka. A dokle? Drugarica Zora je dala najpribližniji odgovor: da je Parović toliko sposoban da se izbavi iz neprilika. Anka u to nije sumnjala, ali je i dalje strijepila...

Poslije pet dana islednik se umorio i od Parovića nije iznudio željeno priznanje. U policiji je ustrojen

karton, pod brojem P-181, u kome je, pored ostalog, ubilježeno: »Blagoje Parović... uhapšen radi komunizma, pa je 16. IX 1927. predan ovdašnjem Sudbenom stolu, gdje je suđen osudom od 31. XI 1927. broj I-4100-27, sa 14 dana zatvora...«

Parović je uspio da iz zatvora Anki krišom dostavi pisamce da ništa ne brine, da posvršava obaveze koje je primila. Ona je razumjela da je Blagoje podsjeća da se solidno pripremi za istupanje na Plenumu Mjesnog sindikalnog vijeća i ukaže na trenutno najprihvatljivije oblike organizovanja radnika u borbi za izvojevanje njihovih prava.

22 Osvanulo je 17. oktobar 1927. godine. Anka se, pripremljena, uputila na Plenum Mjesnog sindikalnog vijeća. Usput je smišljala kako će napisano saopštiti prisutnima tako da im trajnije ostane u pamćenju. Tiho je ukoračila u prostoriju pripremljenu za sjednicu. Unutra se nalazilo više drugarica i drugova. Anka je neke poznavala, s njima se tiho pozdravila, a nekoliko ih je tada upoznala. Svi su izgledali ozbiljno, zanijeti sopstvenim mislima, sasređeni na ono što predstoji. Predsedavajući je najavio početak rada Plenuma i dnevni red. Potom je Josip Broz podnio referat, pa se raspravljalo o zajedničkoj borbi radničke klase protiv buržoazije, s pobesnim naglaskom na razvijanje i učvršćenje bratstva između zagrebačkog i beogradskog proleterijata. Anka je slušala i brinula kako će govoriti. Da je bilo prilike da Blagoju Paroviću predoči referat, da čuje njegove primjedbe i sugestije — imala bi više samopouzdanja, činilo joj se, lakše izlagala i potpuno zaokupila pažnju prisutnih. Iz razmišljanja se prenela kad je predsjedavajući izgovorio njeno ime i najavio o čemu će govoriti. Rumenkasta u licu, od primjetnog uzbuđenja, ona je počela malo drhtavim glasom i lagano se smirivala. A kad je bolje pogledala prisutne i zapazila da je pažljivo slušaju, mirnije je govorila o načinima organizovanja radnika u borbi za izvojevanje njihovih prava i otpore gruboj eksploataciji. Prisutni su povoljno ocijenili njen referat i prijedloge za bolje organizovanje radnika. Posebno je impresioniralo njeno poznavanje, kroz vlastito iskustvo i neposredan uvid, problema žena-radnica, u mnogome obespravljenih, koje su se gruboj eksploataciji mogle odupreti jedino organizovanim djelovanjem i uključivanjem u legalne oblike borbe. Stoga je izabrana, zajedno s Josipom Brozom i Ivanom Krndeljom, u Komisiju za rad među ženama

SNAZAN OTPOR PAROVIĆA

Anka se nije mogla pomiriti da se lično ne uvjeri kako je Blagoju u policijskom zatvoru, hoće li biti izveden na sud i čemu se može nadati? Vjerovala je u njegovo umijeće, snalažljivost, spretnost da se brani, ali... Ona je zapravo predosjećala da klasni neprijatelj želi da osudom Blagoja onemogući rad Sindikata kožarskih i prerađivačkih radnika, za čijeg je sekretara nešto ranije izbran. Anka je željela da mu to predoči i došla mu je u posjetu. Zatvorski ključar Štimac, ohol i drzak, sklon da vrijeđa zatvorenike i njihove posjetioce, grubo se ponio prema Anki. Blagoje nije izdržao da to mirno gleda i odlučno se suprotstavio ključaru. Nastala je svađa. Ključar je htio da pokaže šta može, pa je Anku grubo dograbio i izbacio iz prostorije za posjete zatvorenika. Parović je podviknuo ključaru da djevojci dozvoli da se vrati i dobio žestok udarac svežnjem ključeva. Tek sada je počeo pravi obračun. Parović se bacio na ključara i udarcem ga sraunio sa zemljom. U zatvoru se razlegla povika. Dotrčali su zatvorski čuvari i Blagoja strpali u memljivu ćeliju...

23

Anka se, usplahirena, udaljila od zatvora. U sebi je pomišljala da bi, možda, bilo bolje da je nekom drugom prilikom došla u posjetu. Onda je shvatila da se nešto hitno mora preduzeti da se Blagoju olakša nesnosni boravak u zatvoru. Obavijestila je njegove najbliže drugove i saradnike šta je vidjela i doživjela. Na to je dodala da čuvari zatvora neće birati sredstva da se osvete Blagoju. Njene pretpostavke, nažalost, postale su zbilja.

Komunista Parović je čamio u zatvorskom mraku i trpio razna šikaniranja. Lišen je i prava političkog zatvorenika. Anka je najbolje znala da se to može tragično završiti ako se javnost ne obavijesti o mučenju komunista u policijskim tamnicama i ne uslijede protesti. Ona je činila što je mogla i nije ostala usamljena.

Komunisti su koristili legalne oblike borbe da olakšaju svojim drugovima u zatvoru. U listu »Borba« su objavljeni napisi o neljudskom odnosu prema zatvorenicima, posebno prema Paroviću, traženo je da mu se vrata oduzeta politička prava, da se premjesti iz podrumske ćelije u zatvorsku sobu. Istovremeno je zatraženo da se zatvorski ključar kazni zbog grubog nasrtaja na Parovića kome, u takvoj situaciji,

nije preostalo drugo nego da se brani i uzvratu istom mjerom.

Napisi nisu ostali bez odjeka. Nenarodni režim se, očigledno, pribijavao protesta širih razmjera i nekoliko je popustio. Parović se, međutim, uslijed nevolja i torture, iznenada razbolio. Bio je to novi i nepredviđeni bol za Anku. Pogotovo kad je doznala da Blagoje štrajkuje glađu, da se njegovo zdravstveno stanje pogoršava. Anka se potrudila da se o Blagojevoj nevolji obavijeste radnici i komunisti Zagreba. To se pročulo i nije prošlo bez protesta. Parović je izašao iz tjeskobne memljive ćelije, ali je i dalje ostao u zatvoru Sudbenog stola. Anka je željela da ga posjeti. Zatvorske vlasti nisu to dozvolile. Šta to znači?... Anka je slutila da nije ništa dobro... I više se zabrinula.

24

Očajanje i čekanje skrštenih ruku, međutim, nisu bili njena osobina. Našla je načina da se potanko obavijesti o Blagojevom zdravstvenom stanju, da mu pokuša olakšati nesnošljiv boravak u zatvoru. Saznala je nešto neslućeno: da zatvorski ljekar Kuhar, poznati cinik, ne pruža nikakvu njegu teško oboljelom Blagoju. Kuhar je umjesto lijekova dijelio uvrede i Blagoja nije uputio u bolnicu. Raznim pritiscima i torturi je valjalo odoljeti. Anka je vjerovala u Blagojevu nepopustljivost i izdržljivost, ali je osjećala potrebu da mu ponešto i kaže, na primjer, koliko radnici, komunisti i poštenu građani cijene njegovo hrabro držanje u odbijanju nasrtaja policije, da su time i zadivljeni. Kad lično to nije mogla učiniti, pronašla je radnicu Zlatu, kojoj je bilo dozvoljeno da ponekad posjeti zatvorenog rodaka, i ona je Blagoju prenijela Ankinu poruku. On joj je odgovorio da ponovo namjerava da štrajkuje glađu, da se tako brani od nepravednih optužbi i zlostavljanja. Namjeru je odmah i ostvario. Zatvorski istražitelj nije imao kuda i donio je odluku da se Parović, poslije šest mjeseci tamnovanja, pusti na slobodu. Anka se obradovala takvom obrtu i očekivala da se susretnu. Umjesto Blagoja, stigla je vijest da je on vraćen iz zatvora u policiju i stražarno otpraćen u zavičajno Nevesinje. O tome je, između ostalog, u policijskom kartonu, zapisano: »Osoba pogibeljna za javni red i mir, te komunistički agitator. Presudom od 3. III 1928, broj 2456 Prs. (presuđen) na izgon iz grada na 5 godina i odpravljen, 4. III 1928, sreskom poglavaru u Nevesinje«.

Anki nije preostalo ništa drugo do da u Nevesinje, na adresu Blagojeve sestre Anđe, uputi toplo pi-

smo i — očekuje odgovor. A zatim se predano posvetila partijskom i sindikalnom radu. Dok je Blagoje čamio u zatvoru, u zagrebačkoj partijskoj organizaciji dogodile su se krupne promjene. Anka je stalno bila u toku tih događaja i, ne jednom, zažalila što i Blagoje, vjerni drug i saradnik Josipa Broza, nije bio u prilici da mu se pridruži, na Osmoj konferenciji zagrebačke partijske organizacije, održanoj noću između 25. i 26. februara 1928. godine, kada je digao glas protiv frakcionaštva i oportunitizma. Tada su zadani udarci lijevoj i desnoj frakciji u Partiji i započelo njeno ozdravljenje.

Od Blagoja je stiglo pismo. Anki je javio da piše priloge za radničku štampu. Nije prečutao, znajući i koliko je ona radoznala, o čemu piše: o gladi u Hercegovini i o radničkom pokretu. Otvorio je srce i priznao da mu Anka mnogo nedostaje. Na kraju je dodao da se nada da će se uskoro vidjeti. Posljednju rečenicu, ono što je žarko priželjkivala, Anka je pročitala i nekoliko puta. U sebi se pitala kako će Blagoje umaći ispod oka policije i žandara i kako će boraviti u Zagrebu iz koga je prognan? »Sigurno namjerava da ilegalno boravi« — zaključila je. Njene pretpostavke nisu bile bez osnova. Čak je razmišljala kako će Blagoju pomoći da izbjegne policijske klopke i potjere.

25

U Zagrebu su pripremane prvomajske demonstracije protiv nenarodnog režima. Anka je u tome imala udjela. U cjelini gledano, poslije Osme partijske konferencije, osjetno se poboljšao rad u djelovanju zagrebačke partijske organizacije, s novoizabranim Mjesnim komitetom kojim je rukovodio metalac i očvrsl komunist Josip Broz. Umješnije su korišćenj razni oblici ilegalne borbe i klasnom protivniku zadavani udarci. U takvoj atmosferi komunisti i radnici su poljetnije reagovali na politička zbivanja. Iznenađeni nosioci nenarodne vlasti i buržoazije su postali kivniji i pripremali su protivmjere.

U drugoj polovini aprila 1928. godine, Blagoje Parnović je stigao u Zagreb. Pronašao je Anku i ispričao joj kako je izmigoljio iz Nevesinja. Sada se morao kriti i, istovremeno, djelovati u klasnom osvješćivanju proleterijata, u pripremama konkretnih akcija. Anka je pomogla Blagoju da uspostavi vezu sa komunistima i sindikalnim borcima. On je, takođe, obaviješten o nastalim promjenama i pojačanoj aktivnosti partijske organizacije.

Parović se sastao s Josipom Brozom, sekretarom Mjesnog komiteta KPJ u Zagrebu, i preuzeo dio posla u pripremanju prvomajskih demonstracija. U tome je imao i nesebičnu Ankinu pomoć. Ona je brinula o njegovom narušenom zdravlju, donosila mu razna obavještenja, pogotovo iz tvornice u kojoj je radila, i tako mu pomagala da potpunije sagleda stvarno stanje. Josip Broz, Blagoje Parović, Ivan Krndelj, Kamilo Horvatin, Anka Butorac i drugi su primijenili takav metod — da prvomajske demonstracije izbiju na više mjesta u Zagrebu. Neumornošću partijskog i sindikalnog aktiviste, Anka učestvuje u demonstracijama i dosljedno ostvaruje ulogu pokretača masa.

Zandari i policija nisu mogli svuda stići da rastjeruju demonstrante, da ih onemoguće u isticanju zahtjeva za poboljšanje socijalnih i ostalih prilika, za više hljeba, protiv besposlice, izrabljivanja i progona...

26 Policija se sasredila da otkrije i uhapsi organizatore demonstracija, znajući da su to istaknuti komunisti ili sindikalni aktivisti. Uhapšeni su Josip Broz, Ivan Krndelj, Mihailo Vraneš, Kamilo Horvatin i drugi. Blagoje i Anka su izbjegli najgore i odmah se dali na posao da pomognu uhapšenim drugovima. Njima nije suđeno uslijed nedostataka dokaza i ubrzo su pušteni iz zatvora.

Anka i Blagoje nisu imali vremena za predah i temeljnije razgovore o budućnosti i zajedničkom životu. Ona je ponekad podsjećala Blagoja da bi voljela da on zapjeva, osjećajno i nostalgично, kako je ranije činio, kad je slobodno zalazio u sindikalne prostorije. Podsjećanje mu je godilo. Nije tajio da se pribojava bolesti i da mu to može u svemu zasmetati. Takvo razmišljanje, na sreću, bilo je posljedica hroničnog zamora i trajnije nervne napregnutosti, pa se njegovo zdravstveno stanje poboljšalo.

DEMONSTRACIJE I GENERALNI ŠTRAJK

Anka i Blagoje su aktivno učestvovali u pripremanju novih akcija zagrebačkog proletarijata. Zajedno su se pripremali, odabirali šta će reći, ono najudarnije, šta zatalasa i pokrene mase u nove okršaje. Anka je, uglavnom, razgovarala sa ženama — radnicama — objašnjavala im uzroke eksploatacije, ko prisvaja višak njihovog rada i kakav je izlaz iz svega. Mnoge su potpuno razumjele sagovornicu, jer su izrabljiva-

nje svakodnevno osjećale na sopstvenoj koži, a pojedine su tražile i dopunska objašnjenja. Anka je imala strpljenja da neumorno tumači da u društvu neće biti mira dok postoje klasna podijeljenost i eksploatacija, dok klasa proizvođača ne osvoji vlast.

Videći koliko mu je Anka privržena, da su isto-mišljenici i saradnici, Blagoje je odlučio da Anki ponudi da stupe u brak. Dogodilo se to prilikom kraće večernje šotnje, kad su prolazili ispod krošanja drveća, čije su sjenke, uslijed uličnog svijetla, prošarale trotoar. Anka je tako nešto priželjkivala i očekivala i nije se iznenadila. Samo se, zamišljeno, zapitala:

— E, Blaško, da li je vrijeme za to?

— Ako budemo čekali nešto idealno — uzvratilo je Blagoje — tako nešto nećemo dočekati. Mislim da je bolje da ne odlažemo.

— Kako ćemo se vjenčati? Ti živiš ilegalno... Ako policija dozna da si u Zagrebu neće se okaniti potrage.

— Izvešćemo i to spretno. Razmisliću kako...

Izenada su uslijedili takvi događaji da Blagoje i Anka nisu imali vremena da se pobrinu za vjenčanje. U Narodnoj skupštini u Beogradu organizovan je atentat na predstavnike Hrvatske seljačke stranke. Poslanik Puniša Račić je revolverskim hicima ubio Pavla Radića i smrtno ranio Stjepana Radića. Bila je to, dijelom, posljedica sukoba između vlade i opozicije i pojačanog terora od strane nenarodnog režima u obračunu s njegovim protivnicima.

Političko ubistvo i nasilje izazvalo je ogorčenje naprednih snaga u cijeloj Jugoslaviji i, posebno, u Hrvatskoj. U Zagrebu su izbile masovne demonstracije. Mjesni komitet KPJ Zagreba je odlučio da se komunisti uključe u povorke demonstranata i istaknu svoje zahtjeve. Josip Broz, Ivan Krndelj, Blagoje Parović, Anka Butorac i drugi komunisti su neprestano pratili tok događaja i očekivali reagovanje rukovodstva Hrvatske seljačke stranke. Ono je iznenadilo pozivom da se demonstranti raziđu, ne skrivajući da je uplašeno istupanjem komunisti. Mjesni komitet KPJ nije ustuknuo. Sekretar komiteta Josip Broz je napisao proglaš kojim su, pored ostalog, radnici i građani pozvani da demonstriraju protiv nasilja vladajuće buržoazije i uskraćivanja slobode.

Anka se našla na čelu povorke u centru grada. Smjelo je prolazila ispred žandara i policajaca i gromoglasno izvikivala ono što joj je ležalo na srcu. Smrknuta lica i sužene oči policajaca, očigledno spre-

mnih da nasrnu na povorku, Anki su bili upozoreni da suviše ne istrčava, jer se može naći u kandžama protivnika. Na to je upozorena i od drugarica koje su smiono koračale u njenoj blizini. Jedna je shvatila da Anku mora zaštititi i progovorila:

— Mi ćemo prve, a ti malo zaostani. Ako nas dograbe lakše ćemo se iskobeljati.

— Neću da zaostajem. Hajdemo uporedo — predložila je Anka.

U gradu je orilo od vreve demonstranata. Povorke su ponekad zastajkivale, na ramenima demonstranata su izrastali pojedinci sa Proglasom Mjesnog komiteta u ruci. Iz sveg glasa su čitali poruku sebi i drugima. Anka je brinula da se to ponavlja. Demonstranti su gromko odobravali sadržaj Proglasa, smjeli se polazili naprijed, ne osvrćući se na pozive policije i žandara da ustuknu.

Vlasti su oštro reagovala i odlučile da se primijeni sila. Policija i žandari su nasrnuli da rastjeraju demonstrante i zagospodare situacijom u gradu. U okršajima je palo, 21. i 22. juna, više radnika i građana i više ih uhapšeno.

28

Anka je uspjela da umakne policiji i da se skloni u skromni sobičak. Pribojavala se jedino da je, možda, njen lik ostao u pamćenju policijskih agenata, da je mogu prepoznati i ščepati čim izađe na ulicu. A nije joj se sjedilo s mirom, izvan događaja. Namjeravala je u centar grada, a poslije, obazrivo, u Radnički dom, da se obavijesti o događajima i sazna nove direktive. Željela je, uostalom kao i uvijek, da se nađe s Blagojem i čuje njegovo mišljenje. Dok se ona spremala, neko je pokucao na vrata sobička. Oklijevala je, bojeći se policije, da se odazove i ćutke iščekivala. Dotrajala vrata nisu bila nikakva prepreka i lako su se mogla izmjestiti. Uslijedio je tihi poziv. Anka je prepoznala Blagojev glas i otključala vrata.

— Nisam računao da ću te zateći... Dobro je... Sad mi je lakše — izduši Blagoje i sjede.

Anka je lako razumjela da je brinuo je li se ona sklonila na sigurno mjesto. Potom je upitala:

— Šta ćemo dalje činiti?

— Na brutalne mjere, Anka, odgovorićemo odlučnijim otporom i generalnim štrajkom. Tako je odlučio Mjesni komitet. Baš maločas.

Blagoje je tako otkrio odakle je došao. Bio je nestrpljiv. Pocupkivao je nogama, zamišljeno odmahivao rukom i namjeravao da pođe.

— Pa, nisi čestito ni odahnuo — primijeti Anka.

— Nemam vremena. Eto, vidio sam da si dobro. Sad moram dalje. Moraćeš i ti. Svi se moramo danočno angažovati. Tako je dogovoreno sa sekretarom komiteta, drugom Brozom.

Anka je iščekivala da čuje i nešto određenije. Ona je, zapravo, najbolje znala Blagojevu osobinu da toliko detaljno i jezgrovito objašnjava da sagovornik ne ostane u nikakvoj nedoumici.

— Ja ću na razne punktove. Obilaziću štrajkače, pomagati im da se bolje snađu... Bogme i odupru nasilju koga, vidiš, ne manjka. A ti, Anka...

Blagoje je položio ruku na njeno rame i netremice gledao.

— Požurićeš tamo gdje si zaposlena, da drugarice i drugove podstakneš da istraju. Već znaš kako, imaš iskustva. Želim ti uspjeha. A i sebi — nasmiješio se Blagoje, spreman da pođe.

Izašao je u sumrak. Kretao se oprezno gradom, okolišajući mjesta gdje je policija mogla postaviti zamke. Namjeravao se naći s Josipom Brozom, da obilaze štrajkačke straže, da podstiču na nepopustljivost.

Anka je otišla u tvornicu. U njoj nije našla mnogo radnica. Samo su straže motrile da se odnekud ne pojave štrajkbreheri da pokrenu zaustavljene šivaće mašine. Ovdje, ipak, vlasnik tvornice, znala je Anka, nije lako mogao dovesti štrajkbrehere, jer se radilo o složenijem radnom procesu i znanju u upravljanju šivaćim strojevima. Na pitanje gdje su ostale radnice, Anka je čula da su, vjerovatno, kod kuće, u gradu ili Radničkom domu. Tamo su svraćale da se susretnu s ostalim štrajkačima, da doznaju novosti i dobiju izvjesne direktive. Anka se zaputila tamo, u želji da pronađe one najaktivnije i da se, takođe, raspita koliko je štrajk u cjelini uspio. Bila je svjesna opasnosti, ali je rijetko to nije vrebalo i umjela je umaći policiji. Odmjereno je koračala skoro opustjelim ulicama. Ponegdje je primjećivala žandarske patrole, s noževima na puškama, hladnokrvno ih prolazila i žurila cilju. Pred Radničkim domom je primijetila više žandara, policajaca i agenata. U blizini su stajala njihova vozila. Očigledno se događalo nešto nesvakidašnje i policajci su radozalcima pokazivali da se udalje, da ne zastajkuju. Anka je zastala u nedoumici da li da zaboravi na opasnost i prođe ispred mrskih lica, rizikujući da je neki od agenata prepozna i uhapsi. Nastavila je put i vidjela da policajci i agenti izvođe iz Radničkog doma neke sindikalne funkcionere. Pro-

zori su bili otvoreni i unutra su vršene premetačine. Anka nije čekala da neki policajac podvikne da ne zastajkuju i ozlojeđena je zamakla za ugao obližnje zgrade.

Anka se ubrzo našla s Blagojem i saznala pojedivosti o protivudaru nenarodnog režima protiv radničkog pokreta u cjelini. Zabranjena je djelatnost Nezavisnih sindikata, zatim izlaženje naprednih listova »Borbe« i »Organizovanog radnika«. Blagoje nije prečutao da policajci i agenti tragaju za organizatorima štrajka, da upadaju u radničke stanove i prave dar-mar. Nesigurnost je lebdjela svuda, istinskim revolucionarima se radilo i o glavi. Anki je Blagoje savjetovao, ne prvi put, da se naročito čuva, izbjegne mučenja i memlu zatvorskih ćelija.

— Otuda se, znaj, ne može iznijeti ništa drugo osim bolesti i ožiljaka od udaraca.

— Znam to. Što me tako često podsjećaš koliko si nevolja podnio u zatvoru.

— Ah, kako si to razumjela. Ne mislim na sebe... O tebi brinem, osjećam da tako moram...

30 — Voliš me, znam. Zato brineš. I ja o tebi... Čuvaj se... Više si okružen opasnostima nego ja.

— Nadam se, a tako mora biti dok je glave na ramenu, da više neću pasti policiji u šake.

Policija je smišljeno radila da uđe u trag istaknutim komunistima i revolucionarima. Njihovim hapšenjem je namjeravala da parališe borbu zagrebačkog proletarijata i šire.

Anka je brinula da Blagoje češće mijenja mjesto stanovanja. Pronalazila mu je stanove, stanodavcima saopštavala njegovo ilegalno ime i, u isto vrijeme, brinula o sopstvenoj sigurnosti. Oboje su, pored toga, nalazili načina da obespravljenim radnicima tumače zašto je nenarodni režim silom nasrnuo, što su uzroci takvom stanju.

Bližila se sredina ljeta. Zagrebačke ulice su zračile vrelinom. Prividni mir nije zavaravao Anku i Blagoja da policija miruje. Dobro su se čuvali, ali su imali prilike da prozbore o onome što nisu dovršili uslijed iznenadnih burnih događaja — o sklapanju braka. Blagoje je imao ideju da se vjenčaju u Starokatoličkom župnom uredu, otkrivši da je ubijeđen da se policija neće dosjetiti da zaviruje u tamošnje crkvene knjige.

Iznenada su uslijedili takvi događaji da je vjenčanje moralo biti odloženo. Početkom avgusta je uhapšen Josip Broz, zatim Josip Kraš, pekarski radnik;

Vilim Horvaj i drugi aktivisti i komunisti. Opasnost se nadvila nad Anku i Blagoja. Nenarodni režim je, očigledno, računao da će hapšenjem i osudom istaknutih komunista spriječiti njihovo djelovanje i paralizirati radnički pokret. Blagoje se morao povući u duboku ilegalnost i procijeniti šta će dalje činiti. Anka se nešto slobodnije kretala i ispitivala kakvo je stanje u partijskoj organizaciji poslije iznenađenja koje su pripremili agenti i policajci. Ništa ohrabrujuće nije Blagoju mogla prenijeti osim sopstvenog vjerovanja da će radnička klasa i komunisti odoljeti i ovog puta nasrtaju nenarodnog režima.

— Sve je to u redu, odoljećemo, ali ja ne mogu da čekam. Moraću u akciju. I ti, Anka, da mi pomogneš — iskazao je Blagoje svoje raspoloženje.

— Uvijek sam s tobom — naglasila je ona da je suviše da je podsjeća.

— Pomoći ćeš mi da uspostavim vezu s nekim komunistima koji su izbjegli hapšenje. Neke ću i sam potražiti.

— Biće opasno da izlaziš u grad. Na prepad te mogu ščepati — upozorila ga je Anka.

— Da je samo izaći u grad — lako bih. Biće, mislim, daleko opasnijih poduhvata. Biće, kažem ti — dovrši Blagoje odlučno.

Anka nije stigla da nešto pripita, jer Blagoje otkri šta je smislio:

— Moraćemo izbavljati uhapšene drugove.

— Kako?

— Smisliće se nešto... Dok malo bolje sagledam pravo stanje stvari. Poduhvat spašavanja mora biti dobro pripremljen.

Dok su uhapšeni komunisti, s Josipom Brozom, čamili u zatvoru, nenarodni režim se trudio da zabušurj svoje prave namjere da se obračunava s najboljim sinovima radničke klase, pa je rastrubio, pomoću sopstvenih glasila, da je otkrio veliku komunističku zavjeru. Time, se, u stvari, opravdavalno ono što su buržoazija i njena vladajuća klika pripremali — uvođenje diktature. Najavljeno je i suđenje uhapšenim komunistima. A kad je započeo takozvani »Bombaški proces«, Josip Broz je zadivio sve napredne ljude i radničku klasu svojim doslednim održanjem pred klasnim protivnikom. On je izjavio da je komunist, da ne priznaje buržoaski sud nego sud svoje Komunističke partije, da smatra da su prirodni zakoni viši od onih koje stvara jedna klasa da pritisne drugu. Dostojanstveno i nepokolebljivo je, takođe, izjavio da je

spreman da žrtvuje i svoj život za svoje ideale. Sudi-je su bile iznenađene i prvi put suočene s istinskim revolucionarom i radničkim borcem. Izrekle su mu kaznu od 5 godina robije.

Blagoje i Anka su bili ushićeni kada su doznali kako se Josip Broz, pod čijim su rukovodstvom radili, sjajno držao pred klasnim neprijateljem. O tome su detaljno obavijestili i Đunu Đakovića koji je u to vrijeme bio angažovan na pripremama Četvrtog kongresa KPJ.

Blagoje Parović je morao preuzeti dužnost sekretara Mjesnog komiteta KPJ za Zagreb i dobro procijeniti kako da se Josip Broz i drugovi otmu iz ruku klasnog neprijatelja. Akcija je planirana kada u Zagreb, iz Drezdena u Njemačkoj, stigne Đuro Đaković, organizacioni sekretar Centralnog komiteta KPJ.

VJENČANJE BEZ SVATOVA I VESELJA

32

Da bi stalno bili zajedno, da bi jedno o drugome brinuli u uslovima teške ilegalne borbe i, ujedno, izvršavali mnoge partijske zadatke, Anka i Blagoje su odlučili da stupe u brak. To je trebalo ozvaničiti. Blagoje je ranije obećao da će smisliti kako da se to uradi, a da policija slučajno ne dozna da on ilegalno boravi u Zagrebu. Uz pomoć jednog bliskog druga, on je uredio da se venčanje izvrši u Starokatoličkom župnom uredu u Zagrebu. Kad joj je saopštio šta je pripremio, Anka se obradovala i odmah se trgla, progovorivši:

— E, Blagoje, pa mi smo ateisti. Zar ćemo u crkvu, pred sveštenika?

— Sama znaš da druge nema... Ako hoćemo da ozvaničimo naš zajednički život. U ovom društvu se priznaju samo brakovi sklopljeni u crkvi.

— A gdje ćemo se vjenčati?

— U Starokatoličkom župnom uredu.

— Pa, Blagoje, mi nismo starokatolici.

— Izjavićemo da jesmo...

— A čime ćemo to dokazati?

— Riječju, zakletvom, na crkvenj način, ako nas pop počne ispitivati. A mislim da neće. Nisam ti rekao da je utanačeno da nas vjenča bez zakeranja.

— Pa, dobro — pomirila se Anka.

Vjenčanje je prošlo tiho, bez svatova i veselja. Nije bilo ni svečanog ručka. Anka i Blagoje su skoro

kradomice stigli u iznajmljeni stan, skromno namješten, s buketom cvijeća u glinenoj vazni. Bili su zadovoljni i Anka je, nasmiješena, progovorila:

— Ostvari se moja želja. Od danas ćemo uvijek zajedno... U ovom teškom životu — uzdahnula je pomislivši šta ih sve očekuje.

— Uvijek ćemo zajedno, u srcima, u mislima... A moraćemo se odvajati. Da radimo za sreću drugih i svoju. Možda i često — realno je Blagoje procjenjivao.

UDARNA GRUPA ZA OTMICU BROZA IZ ZATVORA

U Zagreb je došao Đuro Đaković. On se našao s Blagojem i Ankom da se obavijesti o trenutnom stanju u zagrebačkoj partijskoj organizaciji i šta se može učiniti da se Josip Broz i drugi uhapšeni komunisti izbave iz zatvora. Blagoje nije oklijevao da predloži da se formira udarna grupa, uglavnom od radnika, spremnih da rizikuju i sopstveni život da bi izbavili svoje drugove iz zatvora. Đakoviću se svidio Blagojev prijedlog, pogotovo kad je objasnio da će Josipu Brozu biti doturena, sakrivena u hijebu, testerica za rezanje zatvorskih rešetaka. Anka je dobila zaduženje da se pobrine za siguran stan i prihvatanje drugova spašenih iz zatvora.

33

Akcija je, praktično, započela unošenjem testerice u zatvor. A napolju, nedaleko od zatvorske zgrade, čekali su članovi udarne grupe, s Parovićem na čelu — da Broz pretesteriše rešetke i iskoči napolje.

Vrijeme je prolazilo a ništa neobično se nije primjećivalo na prozoru zatvorske ćelije. Parović je prikri-vao nervozu i od drugova tražio da se strpe i, neprijemljeni, čekaju. Pomišljao je, zapravo, da se dogodilo nešto nepredviđeno i Broza kraće spriječilo da ne pristupi poslu. Nešto teže nije želio da pretpostavi. Blagoju je u mislima, ipak, ključkalo ono najneprijatnije: da zatvorski čuvari nisu, možda, čuli testerisanje čelika? U čekanju je prošlo više časova. Blagoje nije imao drugog izlaza nego da drugovima kaže da se povuku. Bili su nezadovoljni što se vraćaju neobavljena posla i jedan je upitao:

— Kad ćemo opet? Sigurno naredne noći.

— Ne znam — slegao je Blagoje ramenima. — Javiću vam kad ispitam zašto sada nismo uspjeli.

Na dogovorenom mjestu Anka je, stnpljivošću prekaljenog radničkog borca, čekala Blagoja, računajući da će on uspjeti kad se odlučio na opasan poduhvat. Došao je neraspoložen, rukama obujmio kosmatu glavu i teška srca progovorio:

— Nismo uspjeli... Ne znam zašto?

Uznemiren i zabrinut, Blagoje je odmah krenuo da pronađe Đuru Đakovića i da ga obavijesti šta se dogodilo.

Nešto kasnije se doznalo da je Josip Broz, baš u času kad je pripremano njegovo spašavanje iz zatvora, premješten iz ćelije, u kojoj se duže nalazio, u drugu zatvorsku prosotriju, a zatim odveden u kaznionu u Lepoglavi.

Blagoje se trudio da ostale komuniste i radničke borce izbavlja iz zatvora. Upornost se isplatila i njegovom zaslugom iz zatvora su spašeni komunisti Vilim Horvaj, Mihailo Vraneš i nekoliko aktivista radničkog pokreta u Zagrebu.

REŽIM ZAVODI DIKTATURU

Anka i Blagoje nikada nisu imali pravog mira i odmora da maštaju o porodičnoj sreći i ljepšoj budućnosti. Pravila ilegalnog rada su nalagala da često mijenjaju stanove, da zametnu trag policiji i agentima. Ponekad su se i razdvajali, iz prostog razloga da oboje ne bi dopali u tamnicu ako ih policija iznenadi. Anki je to smetalo, ali nije umanjivalo njenu aktivnost. Stizala je, istina opreznije nego ikad, da radnicima prenosi direktive, da ih poziva da učestvuju u demonstracijama i iskažu svoj gnjev protiv nosilaca terora. Ona je dijelom doprinijela — zajedno s Đurom Đakovićem, Blagojem Parovićem, Pajom Marganovićem, Mijom Oreškim, Đurom Salajom i drugima — da se u demonstracijama protiv nenarodne vlade, 1. decembra 1928. godine, začuju poklici Komunističkoj partiji i pišu crvene parole. Vlasti su naredile žandarima i policiji da oružjem spriječe demonstracije. Na ulicama Zagreba su odjeknuli pucnji. Bilo je i žrtava. Brutalni obračun je izazvao gnjev radnika i građana. Po tome se moglo zaključiti da neće ustuknuti pred terorom, da će mu se stalno odupirati. Takvo sazna-

nje hrabrilo je Anku da neumorno izvršava brojne zadatke, da se suočava sa opasnostima i da ih izbjegava. Počele su još upornije potjere za komunistima. Policija je sračunato nastupala da sasvim onemogućí rad komunistá i sindikalnih aktivista u Zagrebu. Anka se uvjerila da se postupno zabranjuje i onemogućava djelovanje institucija u kojima se okupljaju radnici. Čemu to vodi? Anka je tražila od Blagoja objašnjenje da bi potpunije shvatila neprijatne događaje i bolje se snalazila.

Pojačani teror buržoazije i kralja, u stvari, bio je uvođ u nešto crnje, u vojno-monarhističku diktaturu. Kralj i buržoazija su, očigledno, bili zaplašeni aktivnošću članova Partije i Skoja, demonstracijama i štrajkovima radničke klase i strijepili da to može da izazove revolucionarne promjene. Njima je smetala i građanska opozicija. Ona je, istina, kritikovala velikosrp-

Žandarmi oružjem brane reakcionarni režim od komunista i ostalih antifašista i rodoljuba

ski režim, ali s ciljem ne da ga promijeni, već da i sama učestvuje u raspodjeli bogatstva stečenog izrabljivanjem radnih ljudi.

Anka i Blagoje su svakodnevno proučavali nastalu situaciju i konkretno se dogovarali o preduzimanju određenih akcija. A njih nije bilo lako izvoditi ispred nosa policije i agenata. Ipak, uspijevalo se toliko da parole, crvene i izazovne, razgnjeve policiju, da leci osviću u prometnijim ulicama i na trgovima.

Dok su Đuro Đaković i Blagoje Parović razrađivali taktiku borbe komunista u pogoršanim uslovima, Anka je odlazila na razne ilegalne punktove u gradu — da preuzme i seje letke koji su pozivali na otpor buržoaziji, da primi razne poruke i pomaže u održavanju veza između komunista i članova Mjesnog komiteta KPJ u Zagrebu. Jednom je ona, na peronu zagrebačke željezničke stanice, namjeravala da ostavi više letaka — da ih radoznali putnici uzmu i pronesu glas u mnogim mjestima u unutrašnjosti da komunisti u Zagrebu intenzivno djeluju. Bila je to, zapravo, Parovićeva sugestija. Anka je smatrala da je najprirodnije da to nikom ne povjerava i da lično izvrši taj delikatni zadatak. Blagoje se nije složio da ona to čini, napominjući da agenti i policajci, vjerovatno, posebno paze na željezničku stanicu i njuškaju po čekao-nicama.

— Ko će to bolje od mene? U tome, već znaš, imam dosta iskustva — navela je Anka činjenicu da bi Blagoje popustio.

— Dobro, neću ti sada zabraniti, ali... — počutao je Blagoje časak da bi nagovijestio da će u buduće biti onako kako se mora: — Radićeš krupnije poslove. Letke će prosipati i parole pisati skojevci i mladi radnici.

Anka je shvatila da to sada govori sekretar Mjesnog komiteta KPJ i da će se morati povinovati partijskoj disciplini.

Umiješala se među putnike i zaređala kroz čekao-nicu. Na nekim sjedištima je ostavila više letaka i ostatak namjeravala ubaciti u vagone na prvom kolosjeku. Baš u tom trenutku je nastala neka potрка i tiskanje putnika. Anka je vidjela kako jedan agent u civilu otima letke iz ruku radoznalih putnika, a u pomoć mu priskaču policajci i neke hvataju za gušu. Anka je jedva umakla prema izlazu koji je, vjerovatno zbog nastale pometnje, ostao bez policijske kontrole. Uskočila je u jedan fijaker i vlasnika zamolila da što brže potjera konje...

Stigavši u skromni stančić, Anka se osjetila spokojnije, ali nije bilo Blagoja da čuje šta je doživjela. On je nešto ranije izašao da se sastane s Đurom Đakovićem. Htjela mu je, zapravo, reći da uvažava njegovu kritičku primjedbu, i da će opreznije nastupati. A dolazili su danj kada će komunisti i skojevci oružjem odgovoriti na nasilje i neki herojski izgubiti život za interese radničke klase.

Anka je čula od Blagoja da je zavedena monarho-fašistička diktatura, da su time ograničene i ukinute sloboda i demokratija.

— Komunisti su van zakona — dodao je Blagoje.

— A kad nisu bili pod ovim režimom? Poslije »Obznane« i Zakona o zaštiti države.

Anka je htjela reći da je teror ne iznenađuje, da se to godinama osjećalo, posebno među naprednim ljudima, radnicima.

— Sada je najcrnje. Ako neki komunista padne policiji u ruke, živu glavu neće izvući. Do sada smo živjeli u dubokoj ilegalnosti... Od sada moramo u najdubljoj. A našu aktivnost ne smijemo smanjivati.

— Kako će se to?...

— Pa, nismo nespremni. Sama znaš da smo Đuro Đaković, ja i još neki drugovi, očekivali najgore i nešto smislili. I dalje će se održavati sastanci ćelija, grupa, gdje je to moguće. Nekima ćeš i ti prisustvovati da preneseš direktive. Primjenjivaćemo nešto novo: sa članovima KPJ i sindikalnim aktivistima sretaćemo se, zavisno od dogovora, u gradskoj vrevi, na šetalištima, da se u hodu dogovaramo i pripremamo akcije. Prikupljaćemo oružje i municiju. Više rukovodstvo je zauzelo stav da se nenarodni režim može srušiti oružanim ustankom, koji će, razumljivo, predvoditi komunisti.

— To je prava revolucija — dodala je Anka, iskazujući da ne strahuje od oružane borbe.

— Ne znam da li su zreli uslovi za tako nešto — ispoljio je Blagoje sumnju. — No, bez obzira na moje procjene, izvršiću odluku višeg partijskog rukovodstva.

Upravnik zagrebačke policije Bedeković je uvidio da komunistima i aktivistima radničkog pokreta, i pored vanrednih mjera, neće lako ući u trag. Stoga je mijenjao metod i nastojao da, najprije, obezglavi partijsko i skojevsko rukovodstvo. Policajce i agente je napućivao da, ne birajući sredstva, pronađu Đuru Đakovića, Blagoja Parovića, Nikolu Hećimovića, Anku Butorac i druge, za koje je pretpostavljao da su naj-

aktivniji i najopasniji za postojeći režim. Agenti, policajci i žandari su svakodnevno tragali da izvrše provalu pohapse komuniste i skojevce. Policija se služila podmetanjem, zasjedama, zamkama, tražila provokatore. Čak su žandari i policajci upadali u radnička naselja, vršili premetačine i nisu krili koga traže.

Anka i Blagoje su vješto zavaravali trag i izmicali policijskoj potjeri. I druge komuniste i skojevce su upućivali kako da zavaraju agente i mijenjaju prebivališta. U složenim i teškim uslovima Anka se izvrsno snalazila i nekoliko puta Blagoju pomogla da u posljednjem času izbjegne hapšenje.

Neposredno poslije zavođenja diktature, iako je stalno tragala, policija nije uspjela da onemogućí rad Mjesnog komiteta KPJ u Zagrebu, i to zahvaljujući, u prvom redu, Parovićevoj umješnosoti i Ankinom učesću u primjeni mjera konspiracije.

Do kraja se, ipak, nije smjelo rizikovati. Prekaljeni revolucionar Đuro Đaković je zapazio i pravilno procijenio Parovićevu sposobnost i smisao za rukovođenje, pa je odlučio da bi najbolje bilo, dok traje policijska hajka, da se on skloni iz Zagreba.

PAROVIĆ ODLAZI ZA BEČ

Bio je prohladan dan. U tjeskobnom stanu je pucetala založena furunica. Anka je peglala i pakovala Blagojeve ubruse i rublje. On je čutljiv, očigledno potišten zbog rastanka, stajao pored prozora i posmatrao mokre krovove — patinastosive, bogomdane da izazovu neraspoloženje. Anka je ponekad čula da mu se otme uzdah. A kad se okrenuo, on nije sakrio šta ga najviše muči:

— Koliko ćemo biti odvojeni? — upitao se, šireći ruke.

— Otkud znam — uzvratila je Anka, ostavljajući peglu. — Niko to ne zna... Bićemo srećni i odvojeni, misleći jedno na drugo, je li? — provjeravala je ona.

— Kad li ćemo se opet sastati? Gdje? — nije Blagoja napuštalo neraspoloženje zbog rastanka.

— Uvijek smo vjerovali da ćemo dobro doživjeti. Ostanimo pri tome — predložila je Anka.

Ona je, u stvari, bila duboko tužna zbog iznenadnog rastanka, ali je to savladavala snagom volje, iz straha da ne brizne u plač, znajući da bi to Blagoja više

dirnulo. Njemu je sve više smetalo što se bliži čas rastanku i započinjao je o neostvarljivom:

— Što nije odlučeno da zajedno odemo?... Neka-ko i nije muški da se ja sklonim, a da ti ostaneš izložena opasnosti.

— Manje sam ugrožena. I kada bi me šćepali, mi-slim, da blaže postupaju prema ženama.

— Grdno se varaš. Jednako prebijaju muškarce i žene komuniste. Samo da im ne padneš šaka.

— Čuvaću se, obećavam — želila je Anka da razgovor skrenu na drugo.

Zajedno su u koferčić ređali stvarčice. Našlo se tu nešto i za jelo. I jedna maramica, s njihovim inicijalima, Ankin ručni rad, vezena s puno ljubavi, da Blagoja podsjeća na zajednički provedene dane.

Čas rastanka je došao. Blagoje se oprostio od Anke i krenuo. Progovorio je toliko — da će se vratiti. Nije rekao kada. Anka je malo znala da on odlazi u Austriju, Beč. Da se skloni od potjere. A šta će tamno raditi? Anka je samo pretpostavljala, a pouzdano ništa nije znala. Pritvorila je vrata i sjela za stolić. Du-boko je uzdahnula, shvativši koliko će joj Blagoje nedostajati. Tugu je pokušala savladati poslušajući u ma-loj kuhinji. I nije uspjela.

39

Suze su se počele otkidati, toliko joj zamaglile vid da je morala ostaviti posao i sjesti. Tek sada je briz-nula u plač i šakama obujmila glavu. Dugo je ostala tako, bez sna, skrhana nenadnim bolom, strahujući da se Blagoju nešto neprijatno može dogoditi kada bu-de prelazio jugoslovensko-austrijsku granicu. Od toga se počela braniti razmišljanjem o prijatnim časovima.

Prisjetila se da je Blagoje lijepo pjevušio i kako je to otkrila. Bili su u sindikalnim prostorijama i raz-govarali o mogućnosti organizovanja štrajka u tvornici u kojoj je Anka radila. Potom su razgovarali o Blagojevim člancima, objavljenim u »Borbi«, o kojima je Anka imala dobro mišljenje. Blagoje se nasmiješio njenom zapažanju i primijetio da je malo pristrasna, da bi bolje bilo da je kritički oštrija. Ona nije očekiva-la da će joj tako uzvratiti i primjetno se zbunila. A Blagoje tome nije pridavao značaja i neočekivano je zapjevao, nekako tiho i sjetno, sevdalinku da se oboje razvedre. Otpjevao je nekoliko narodnih pjesama, An-ku toliko iznenadio istančanom osjećajnošću da se zarekla da će ga češće primorati da joj pjevuši, baš u časovima kad im bude teško. On je nehajno, po običa-ju, odmahnuo rukom i dodao: »Lako ćemo za pjes-

mu. Tu nema poteškoća. Mislimo na rad i naše za datke...«

Anka se prenuła iz oživljavanja minolog vremena, shvativši da joj predstoji da priligne na posao, da se sastaje s članovima KPJ i Skoja, da zajedno razrađuju planove i preduzimaju akcije protiv diktatorskog režima.

I ANKA BUTORAC U ZATVORU

40

Zbog pojačanog terora i opasnosti po život, neposredno poslije šestojanuarske diktature, mnogi komunisti su se morali skloniti u duboku ilegalnost. Anka je nekima pomagala da nađu skrovite stanove, da ih blagovremeno napuste, ako bi policija pripremala upade i pretrese. Ona se i dalje, bez obzira što je prilikom udaje promijenila prezime, služila djevojačkim prezimenom, manje poznatim policajcima i agentima. Stoga se, istina uz strogu predostrožnost, lakše mogla kretati i završavati poslove.

Posjećivala je manje kompromitovane i policiji nepoznate komuniste, skojevce, aktiviste radničkog pokreta, da im prenese razne direktive od višeg partijskog rukovodstva. Sastajala se, takođe, sa Đurom Đakovićem, Pajom Marganovićem, Mijom Oreškim, Stefanom Cvijićem, Đurom Salajem i drugim istaknutim rukovodiocima Partije i Skoja, da im pomogne u uspostavljanju međusobnih veza i prenošenju poruka. Neki od njih, bez obzira što su bili u dubokoj ilegalnosti, i dalje su politički aktivno djelovali. Od njih je Anka doznala za stavove rukovodstva KPJ i Komintorne da se nenarodni režim može srušiti samo oružanim ustankom koji će predvoditi komunisti. Bilo je to nešto sasvim novo u praktičnoj borbi protiv eksploata-torskog i ugnjetačkog poretka.

Pribojavala se da je, možda, prerano za oružani obračun, da se to može i kobno završiti za drugove koji su bili spremni da svaku direktivu partijskog rukovodstva izvrše bez pogovora. Paji Marganoviću je iskazala čega se pribojava. On je cijenio njenu iskrenost i objasnio da, vjerovatno, nema drugog izlaza osim oružane borbe, da će on pokrenuti komuniste i skojevce da se prihvate oružja. Iz njegovog objašnjenja Anka je shvatila ozbiljnost trenutka i da se odluke višeg rukovodstva moraju bez pogovora sprovesti.

Ipak je, intuicijom i poznavanjem prilika, znala da direktiva za oružani ustanak nije rezultat procjene odnosa snaga u zemlji. A nije mogla uticati da se nešto izmijeni.

Policija i žandari su pojačali traganje. Radili su smišljeno i uporno da izvrše provalu u partijskoj organizaciji Zagreba i potpuno parališu njeno djelovanje.

Obruči su se sužavali oko nekoliko istaknutih partijskih rukovodilaca i komunista. U aprilu 1929. godine uslijedilo je masovno hapšenje komunista u Zagrebu.

Agenti i policajci su iznenadili i Anku Butorac. Nemilosrdno su je dograbili, izudarali i strpali iza zatorskih rešetaka. Držali su je odvojenu od drugih zatvorenika da ih ne bi podsticala da ostanu nijemi i ništa ne progovore. Šef policije Bedeković, naime, odmah je procijenio, na osnovu jedne štedne knjižice na Parovićevo ime, koja je nađena prilikom pretresa Ankinog stana, da će imati posla sa ženom koja neće ništa odati. I nije se prevario, Isljeđivanje je počelo lijepim riječima. Ovještalo obećanje islednika da će Anka, ako otkrije s kim je saradivala, biti puštena iz zatvora, nije dalo nikakvog rezultata. Ona je kratko i jasno odgovorila, praveći se i začuđenom, da pojma nema šta se od nje traži i zašto je uhapšena. Islednik je promijenio boju lica, ali se tada uzdržao od oprobano metoda — batina. Samo je cinično primijetio:

— Svi uhapšeni komunisti odbijaju da progovore. Kasnije omekšaju. I ti ćeš...

Anka se stvrdnula u grč ćutanja, uviđajući da je besmisleno nešto prigovoriti na oveštale i providne trikove. Isledniku je smetalo njeno držanje i nije podnio duže da je gleda. Okrenuo je leđa i otišao, računajući da je bolje da je ostavi u neizvjesnosti, razdiranu strahom i sumnjama.

Islednik je došao sutradan. Bio je namješteno ljubazan. Čak je, tobože, zažalio što su agenti i policajci Anku takli prilikom hapšenja. Smatrao je da ih treba kazniti, pod uslovom da ona progovori, otkrije ilegalna skrovišta komunista s kojima se sastajala, način rada partijske organizacije.

— Ništa o svemu tome ne znam — kratko je Anka odbila da nešto prizna.

Islednik je počeo šetkati, ne gubeći strpljenje. On da se vratio stolu, iz torbe izvadio nekakve spise, letimično pogledao osnovne podatke: kćerka Dragutina, siromašnog seljaka iz Donjeg Pazarišta, u Lici, rođena 27. avgusta 1903, radnica... Odjednom će:

— Šta ti je Blagoje Parović?

Anku je iznenadilo takvo pitanje. Da bi se pribrala i nešto nazrela, isprekidano je uzvratila:

— Zašto pitate?...

Islednik se, smrknut, okrenuo i primijetio:

— Ko koga ovdje ispituje?!

— Vi mene — doskočila je Anka, već pribranija.

— Pa, onda odgovorite šta vam je Parović.

— Vjerenik.

— A gdje je on?

— Ne znam.

— Kakva si ti vjerenica kad ne znaš gdje ti je zaručnik — podrugljivo će islednik.

— Ne znam. Šta tu mogu — nemoćno Anka sleže ramenima.

— Da ti pomognem, da ti kažem kad ne znaš?...

Anka je ćutala. Islednik nije žurio da progovori. Ispitivački je odmjeravao Anku i želio je iznenaditi. Onda je progovorio:

— Parović je u našim rukama.

42 Anka se trгла i umalo nije viknula da to nije tačno. A islednik je, likujući, ponavljao:

— Da, u našim je rukama. I ne samo on. Vecina je komunističkih kolovođa iza zatvorskih rešetaka. A ostale ćemo lako uhvatiti.

Anka nije reagovala. Isledniku je smetalo što ona ne protivuriječi. I počinjao je shvatati da blagim nastupom neće ništa postići. Stoga je uzeo sivkastu knjižicu, prinio je Ankinom licu i obrecnuo se:

— Šta je ovo? Uzmj i pogledaj!

Anka je prepoznala Parovićevu štednu knjižicu i ćutke je vratila isledniku.

— Otkud knjižica u tvom stanu?

— Vjerenik mi je ostavio da je čuvam. Ovlastio me je da novac mogu podizati...

— Gdje ti je ovlašćenje?

— Valjda je u vašim rukama...

Islednik je prebrao spise i nezadovoljno zaključio:

— Ovdje nije. No, nije ni važno. Hoćeš li ti govoriti o tvojim vezama?... Počinji dok nije kasno.

— Ne razumijem vas — odbi Anka.

— E, kućkina kćeri — pokaza islednik pravu narav — koga ti praviš budalom?

— Nikoga.

— Mene misliš vući za nos? Sredio sam mnogo takvih.

Islednik se unio Anki u lice, siktao i prijetio. Nogom je udario o patos i potvrdio da će okrenuti ćurak

naopako. Anka je slutila šta će biti i iščekivala. Islednik se malo izmakao i grmnuo:

— Komunista si?... .

— To vi kažete!...

— Tražim da potvrdite!

— A ja tražim da me smatrate za političkog zatvorenika, da se ophodite...

Nije stigla da dorekne. Udarac je uslijedio munjevito. Anki je stotine svitaca sijevnulo ispred očiju. Zaturala se, ošamućena se oslonila o zid i ubrzano dišala. Islednik je očekivao da je ona uplašena, da će moliti da je poštedi batina. Doživio je drugo. Pribravši se od trenutne ošamućenosti, Anka je odlučila da prkosi i po cijenu sopstvenog života i progovorila:

— Jesam član Partije, ubiti me možete, a ništa nećete saznati!

Od novih udaraca Anka se srušila i zanijemila. Kad je došla sebi, islednika više nije bilo. U mraku je shvatila da je donijeta u ćeliju i stavljena na gole daske. Teško se pomjerila i osjetila jake bolove. Opipala je lice. Bilo je nateklo, naročito lijeva strana, a na čelu je izrasla čvoruga veličine oraha. U memljivoj ćeliji Anka je osjećala i hladnoću. A nisu joj dali nikakav pokrivač. Sklupčana je malo drijemala i skoro cvokotala. U ćeliju se uvukao zračak dnevnog svijetla i najavio da je svanulo. Naišao je i ključar da zatvorenike uznemirava zveketom ključeva. Otvorio je vrata Anki-43ne ćelije da se unutra ubaci nešto hrane. Anka je sjedila podnamljena na lijevu ruku, ne mareći za ubačenu hranu. U grlu je osjećala neku gorčinu i sebe prekorijevala što je postala manje budna i policiji dozvolila da je ščepa. Na pamet joj je došlo i upozorenje Paje Marganovića da bi dobro bilo da krišom nosi pištolj i pruži otpor ako je policajci i agenti zadrže. Uzdahnula je uviđajući da joj se crno piše, ali odlučna da islednicima ništa značajno ne prozbori o radu komunista i skojevaca.

Opet je izvedena na saslušanje. Došao je drugi islednik, predstavio se, nekako pjevajućim glasom, za dobročinitelja i krivio svog kolegu što je Anku izudarao. Previdnost njegovog nastupa je Anki bila toliko očigledna da mu je htjela pljunuti u lice. A on je dušebrižnički nastavio:

— Je li vas boli?...

— To ću reći ljekaru — uzvratila Anka.

— Nije to toliko... Obični udarci... Proćiće — islednik je, očigledno, bio iznenađen zahtjevom zatvo-

renice da joj se ukaže ljekarska pomoć. Ona je pri-
mijetila njegovu nelagodnost i dodala:

— Loše se osjećam. Ponekad imam i kraću nes-
vjesticu. Zbog udara u glavu.

Policijski karton Anke Butorac

44

Šimović rođ.

Obiteljsko ime: *Butorac* Typus: *144-279* *352*

Kršno ime: *Ana*

Nadimak: *Ana*

Gene-rala | oca: *Dragutin Butorac, poljoprivrednik*
matere: *Ana rođ. Rukarić*

Zvanje, zanat i t. d.: *ševlja*

Sadnjače zanimanje: *ševlja*

Rodna mjesta: *Podbrana kbl. 17. oja, Zagreb*

Zavičajna općina: *Podbrana kbl. 17. oja*

Godina rođenja: *1903. 27. VIII.*

Vjeronajz: *17746*

Stajši: *17746*

Djeca: *17746*

Zadnje obitavalište: *Podbrana kbl. 17. oja*

Služba u vojsci kod: *17746*

Osobni opis:

Visina u cm: *157*

Stas: *malen, vitak, nervoz*

Kosa: *crna, kratka, podignuta*

Brk: *17746*

Obrve: *17746*

Oblik lica: *okruglo*

Boja lica: *crvenkastocrvena*

Oči: *crne, srednje*

Čelo: *17746*

Nos: *17746*

Usta: *17746*

Zubi: *17746*

Podbradak: *17746*

Ruke: *17746*

Osobiti znaci i tjelesne mane: *17746*

Osobita svojstva:

Odan pica.

Seksuelna sklonost.

Hereditarna bolest.

Kriminalitet ascendenata.

Ispriave o zavičajnosti: *17746*

izmjere tijela:

	Čuo	Čuo
glava	<i>33</i>	prsa <i>22</i>

Sposobnosti:

Govorni jezike: *hrvatški*

Čita, piše:

Spretnost i umjeća:

Praktika:

Mijenjanje oblika:

Nadjevanje krivih imena:

Simulacija:

Rukopis:

17746

Daktiloskopiran: *17746*

Opaska: *17746*

— Da razgovaramo, a ljekara ću poslije obezbijediti. To, zapravo, nije moj posao, ali ću prenijeti upravniku zatvora šta želite. Možete i sami napisati...
 — Nemam čime... Ni olovke, ni papira...

Dan, godina, broj	Uhićen	Sudjenje
11. 11. 1979. 363 69	rođi komunistički učenik u bolnici u Belomom Krugu, Subotici, Belomogorcu i drugima, uhićen u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem. Uhićen je u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem.	
21. 1981. 363 69	rođi komunistički učenik u bolnici u Belomom Krugu, Subotici, Belomogorcu i drugima, uhićen u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem. Uhićen je u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem.	
12. 11. 1950. 62 580 1950. uhićen	rođi komunistički učenik u bolnici u Belomom Krugu, Subotici, Belomogorcu i drugima, uhićen u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem. Uhićen je u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem.	
13. 11. 1953. 62 580 1953. uhićen	rođi komunistički učenik u bolnici u Belomom Krugu, Subotici, Belomogorcu i drugima, uhićen u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem. Uhićen je u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem.	
17. 11. 1953. 62 580 1953. uhićen	rođi komunistički učenik u bolnici u Belomom Krugu, Subotici, Belomogorcu i drugima, uhićen u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem. Uhićen je u julu 1942. godine u Srbiji. Uhićen je zbog sumnje na špijunažu i suradnju s neprijateljem.	

— Dobićete, ako kažete ono što istragu interesuje.
 — Ucjenjujete — smrkla se Anka.
 — Isledujem. To mi je posao.
 — Ništa ne znam od onoga što vas interesuje. I nikada neću znati! — dopuni Anka.
 Islednik je ostao miran. Čak nije prijetio i mirno je izašao.
 Naredno saslušanje, međutim, pretvorilo se u pravo mučenje. Dvojica islednika su isprebijali Anku i izmrcvarenu je ubacili u ćeliju. Bila joj je uskraćena hrana i voda.

Anku su mjesecima ispitivali i mučili. Ona je ostajala nijema na sva pitanja o radu zagrebačke partijske i skojevske organizacije. O tome su doznali njeni najbliži saradnici, drugarice i drugovi s posla. I tražili su načina da joj upute riječi zahvalnosti i ohrabrenja. Njena drugarica Katica Rusek je uspjela da joj u zatvor dostavi rublje. Anka je bila više nego iznenađena takvom pažnjom kad se, za solidarnost s političkim zatvorenikom, moglo dospjeti iza zatvorskih rešetaka. Anki je sinulo da pažljivo pretraži šavove i ušivke rublja.

Napipala je nešto meko u porubu košulje, konac pažljivo prekinula i pronašla zavijutak cigaret-papira. Pažljivo ga je odvila i našla poruku da se doznalo da se ona hrabro drži i da istraje. Katica je javila da je Blagoje na sigurnom mjestu, da je stigao na cilj. Anku je ova vijest posebno obradovala i otklonila i sumnju da, možda, nije pošao nazad, u domovinu i pao u ruke policiji.

46 Anka nije imala tankog papira da odgovori na poruku. Kasnije se snašla i ceduljice uzvraćala u vešu za pranje, koji je slala iz zatvora. Kroz prepisku, u nenormalnim uslovima, ona je doznala da partijska organizacija, bez obzira na hapšenja pojedinih komunista, nije osujećena u radu. Takvo saznanje je Anku posebno obradovalo i dalo joj snage da podnese nova zlostavljanja i ništa ne progovori.

Islednici su se smjenjivali. Svaki je vjerovao da je umješniji od svog prethodnika, da će Anku prinuditi da oda s kim je održavala veze, ko su komunisti, skojevci, njihovi rukovodioci. Ljuto su se varali, gnjevni izlazili iz prostorije za saslušanje. Postupno su razrađivali i primjenjivali mučenja groznija jedno od drugog u varljivoj nadi da će Anka nešto reći. U ispitivanju Anke se angažovao i šef policije Bedeković. Umjesto željenog iskaza zatvorenice, kad se poslužio udarcem, ona mu je pljunula u lice.

Mučenje Anke Butorac se završilo na sudu. Nedjelju dana prije sudskog procesa, ona je ostavljena na miru i dobijala je nešto bolju hranu. U početku nije shvatila šta to znači. Jedna zatvorenica joj je rekla da je pripremaju za suđenje, da je žele oporavljenu izvesti i bez tragova zlostavljanja.

— Možda ću se malo oporaviti, ali tragovi batinjanja ne mogu se sakriti. O tome ću, uostalom, da progovorim pred sudijama. Ako to nešto znači?...

— Svi oni, sestro moja, duvaju u istu tikvu — primjetila je Ankina sagovornica.

— Eh, obistinjuje se ona narodna: kadija te tuži — kadija ti sudi. To je moja sudbina — uzvratila je Anka.

Suđenje je počelo ispitivanjem: ko su joj roditelji, gdje je poslednji put stanovala? Bila je to, u stvari, provjera podataka u spisima pred sudijom. Anka je odgovorila da su joj roditelji, Dragutin i Eva, da je stanovala u Radničkom dolu broj 51 u Zagrebu. Sudija se nadao da će Anku navesti da i kasnije progovori o onome što se nalazilo u optužnici. Očigledno nije vjerovao u ono što je policija dostavila: da je Anka Butorac nesalomljiva, da nikako neće da prokaže s kim je saradivala.

Uslijedila je optužnica kojom se, najprije, objašnjavalo zašto je ona izvedena na sud: da je vjerna komunizmu, da je saradivala sa Gabrielom Kranjecom, dr. Salomonom, Stjepanom Solmanom i drugovima. Bio je to uvod da bi se izreklo najteže: da se Anki sudi radi zločina iz člana 1, 3, 4, 7, 8, 13, 16. i 21. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, od 6. januara 1929. godine. Onda je nabrojano u čemu se to sastojalo: da je Anka, kao član raznih komunističkih komiteta, ćelija, putem ubjeđivanja, objašnjavanja, konferencija, zborova, štampe, rasturanjem komunističkih letaka, radila na ostvarenju komunističkog programa koji ide za tim da se revolucijom i nasiljem izmjeni državni poredak...

47

Za Anku optužnica nije bila ništa novo. Sve je to, na ovaj ili onaj način, čula iz usta islednika. Zato je imala kratku i preciznu odbranu — da nije počinila nikakav zločin i da je smiješno što joj se pripisuje... I pored svega, ona je osuđena, 27. juna 1930. godine, na godinu dana robije i gubitak građanskih prava, u što joj je uračunato vrijeme provedeno u istražnom zatvoru. Na tome se, međutim, nije završilo, jer bi Anka, s obzirom na to da je u istražnom zatvoru provela oko 15 mjeseci, odmah bila oslobođena. Nenarodnom režimu nije odgovaralo da komunistu čeličnog kova, kakva je Anka, pusti da djeluje u Zagrebu. Sjutradan, 28. juna 1930. godine, presudom broj 12029, na temelju člana 12. Zakona o zaštiti države, s obrazloženjem da je osoba pogibeljna za javni mir i poredak, ona je osuđena na trogodišnji izgon iz Zagreba i strazarno otpraćena u Donje Pazarište.

GORKA SAZNANJA O GUBICIMA PARTIJE

U roditeljskom domu, usled neimaštine, Anka nije mogla duže ostati. Ali kako izmaći ispod oka policiji i žandarima i doći u Zagreb, među radnike i građane, da nastavi aktivnost za koju se životno opredijelila? Smetalo je to što se redovno morala javljati policiji da se nije udaljila iz rodnog mjesta. S tim je namjeravala prekinuti. Smatrala je da je najbolje da umakne u Zagreb i živi u dubokoj ilegalnosti. Tako je ubrzo i učinila.

U Zagrebu je dočekaana prisno i drugarski. Dobila je isprave na tuđe ime i stan u kome se osjećala sigurno. Tek tada je doznala detalje o pogibiji Đure Đakovića, Nikole Hećimovića, Paje Marganovića i drugih komunista, poslije mučenja od policije i žandara. Baš tih dana kad se skrivala u Zagrebu, Anku je potresla crna vijest da su pali u borbi protiv policije sekretari SKOJ-a Pera Popović Aga i Josip Kolombo.

48

Zločini su sustizali zločine. Diktatorski režim je pokazao pravo lice. Komunisti, skojevci i njihovi simpatizeri se nisu mogli nadati bilo kakvoj popustljivosti režima. Anka je odlučila da živa više neće u ruke klasnom neprijatelju da je mrcvari i dovodi u stanje da umire u najtežim mukama. Stoga se naoružala da pruži otpor, da uzvrati milo za drago.

U vrijeme čamovanja u zatvoru, u danima ilegalne predostrožnosti, Anka je često mislila na Blagoja Parovića i pokušala da dozna nešto više od konstatacije da je on na bezbjednom mjestu. Gdje je to? Ona je željela detaljno obavještenje. Drugovi iz partijskog rukovodstva su razumjeli njenu želju i odlučili da joj se kaže cijela istina. Tako je doznala da je Blagoje, odlukom Centralnog komiteta KPJ, februara 1929. godine, pošao u Moskvu, da pohađa Međunarodnu lenjinsku školu i da stanuje u jednom hotelu. Anki je predloženo da će i ona uskoro, pošto je izložena potjeri policije, ilegalno napustiti zemlju i otići Blagoju. Prijatno iznenađena, ona je lakše podnosila čamotinju i iščekivanje da krene na put.

Uhodanim partijskim kanalom je otišla u Beč, odakle je bilo lakše, sa ispravama na tuđe ime, krenuti za Sovjetski Savez.

PONOVO SA PAROVIĆEM, U MOSKVI

Na željezničkoj stanici u Moskvi, na izmaku 1930. godine, Blagoje Parović je sačekao svoju životnu saputnicu. Duže zagrljeni i uzbuđeni nisu mogli riječi progovoriti. Blagoje se prvi pribrao, netremice je gledao i upitao:

— Kako si putovala? Jesi li umorna?

— Zar je to sada važno — izustila je ona, glavu naslonila na Blagojeve grudi da prikrije suze radosnice.

Sa stanice su otišli u stan. Blagoje se pobrinuo da se ona dobro odmori i nije dosađivao pitanjima. A glava mu je bučala od radoznalosti. Štošta je znao iz rada partijske organizacije u zemlji, a posebno u Zagrebu, i želio provjeriti koliko je to istinito.

Anka je najprije ispričala o svojim patnjama i nevoljama. Blagoje je osjetio trunčicu krivnje i potrebu da se opravda što je nije poveo prilikom odlaska iz domovine. Anka je znala da to nije zavisilo samo od njegove dobre volje i razumno je dodala:

— Znam da nisi mogao učiniti ništa više nego da izvršiš direktivu višeg partijskog rukovodstva. I dobro si to uradio.

49

Danima su razgovarali o onome što je Blagoja najviše interesovalo. Zajedno su sagledavali dobre i loše strane u radu zagrebačke partijske organizacije, a i šire. Slabosti su posebno analizirali i tražili njihove uzroke. O tadašnjim prilikama u Jugoslaviji i progonu komunista, Anka je napisala izvještaj Centralnom komitetu KPJ i Kominterni. Imala je smisla da razgraniči bitno od nebitnog, da iskaže suštinu problema. Blagoje se udubio u njen izvještaj i nije imao neku ozbiljniju primjedbu. Konstatovao je nešto što je prvi put zapazio: da Anka ljepše piše nego što govori. Ona nije najbolje razumjela primjedbu i odmah je uzvratila:

— Pišem kako umijem — govorim koliko je potrebno. Ti me, nešto, stalno zapitkuješ. A kad ćeš o sebi?...

— Odmah, ako si raspoložena da slušaš.

— A što ne bih bila.

Parović je želio da koncizno iskaže šta je radio i doživio poslije rastanka sa Ankom. Smišljao je odakle da počne. Učinilo mu se najpogodnijim da izostavi peripetije u putovanju i počne od izvjesne prekretnice u životu. Zato je zaustio:

— Po dolasku u Moskvu, gdje sam lijepo primljen, počeo sam pohađati Međunarodnu Lenjinsku školu. I još studiram. U školi sam dobio drugo ime i prezime: Aleksej Stefanovič Isakov...

— Šta će ti to?

— Zbog konspiracije.

— Zar to treba i u Moskvi?

— Pravila nalažu da treba.

— Ko bi rekao! — nije Anku napustila začuđenost.

Blagoje tome nije pridavao neku pažnju i nastavio je:

— Uslijedila je provjera znanja... Prije upisa. Nije bilo loše. Ponečim sam iznenadio profesore... Eto, znanjem ruskog i italijanskog... Upisan sam na ruski sektor. Najprije sam pohađao osnovni kurs. Potom ostale. Već sam skoro pri kraju. Profesori su zadovoljni mojim učenjem. A uporedo sam obavljao, istina povremeno, odgovorne partijske poslove izvan škole...

Anka nije tajila da očekuje da će joj pomoći da ponešto nauči iz marksističke teorije.

50 — I ti ćeš u školu, mogu ti reći. Tamo ćeš sistematski sticati marksističko znanje. Pohađaćeš KUNMZ.

— Šta je to?

— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina zapada.

Ozbiljni politički razgovori nisu Anki smetali da bude ženstvena, da toplinom i ljupkošću ozračí privremeni dom. Očekivanje da počne pohađati KUNMZ je dobro došlo da se odmori, da zaboravi na pretrpljene bolove i, preporođena, prihvati predstojeće obaveze. Kad je Blagoje imao vremena, zajedno su šetali širokim bulevarima i njenoj radoznalosti nije bilo kraja. Jednako se interesovala za dostignuća u izgradnji socijalizma u SSSR, za kulturne i istorijske sponicike koje su posjećivali.

UČENJE NA KOMUNISTIČKOM UNIVERZITETU

Vrijeme je brzo prolazilo. Anka je i zvanično pozvana da pohađa nastavu na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina zapada. Bila je uzbuđena i zabrinuta kako će se navići na učenje. Svoje raspolo-

ženje i bojazan je iskazala Blagoju. On je razumio da je treba ohrabriti da solidno započne, a poslije će lakše. U tom smislu je duže govorio, naglašavajući kako je svaki početak težak, da i njemu u početku nije bilo lako u školskoj klupi. Poslije je stekao radnu naviku i nelagodno se osjećao ako ne bi nešto čitao ili pripremao seminarske radove. Anku je naputio da ispočetka smjelo učestvuje u raspravama, da postavlja pitanja, da se javlja da odgovara ono što zna.

— Odmah me bacaš u vatru — dočekala je ona, pomišljajući da je to lako reći, a teže ostvariti.

— Samo poslušaj — nije Blagoje mislio da je drukčije pametnije. — Stećićeš naviku, osloboditi se, uvježbavati govorništvo. Za komunistu to nije beznačajno...

S glavom uzavrelom od Blagojevih savjeta, Anka se obrela u prijemnom odjeljenju KUNMZ-a, da popuni određena dokumenta. Ona je, zapravo, dala osnovne podatke službeniku koji je u upitnik unosio odgovore. Dobila je i drugo ime i prezime: Marija Stepanova Garova, uz napomenu zašto se to čini. Njoj je, međutim, to bilo poznato iz ranijeg razgovora s Blagojem, čak i više nego što su iziskivale formalnosti prilikom upisa.

Istovremeno je postala i član Svesavezne komunističke partije boljševika — SKP(b).

Učenje je iziskivalo dosta napora. Anka se trudila da postigne što više. U tome je uspijevala i Blagoju, istina šaljivo, umjela reći da će ga prestići u poznavanju marksističke misli. Na takvu primjedbu, on je osmjehnut, znao uzvratiti:

— Samo naprijed! Znanje čovjeku nikad nije suvišno.

Anka je, u stvari, počinjala da studira, a Blagoje studije privodio kraju. Diplomirao je u junu 1931. godine. Pošto je pokazao da svestrano vlada marksizmom—lenjinizmom, posebno savladavši političku ekonomiju, dijalektički i istorijski materijalizam, istoriju međunarodnog radničkog pokreta i Kominterne, Blagoju je ponuđeno da se posveti nastavničkom pozivu, da svoja znanja i uvjerenja prenosi drugima. Ponudom se nije oduševio. Anki i drugovima je objasnio svoj, inače, dobro poznati stav: da želi da se vrati u Jugoslaviju da pomogne svojoj Partiji i njenom članstvu da odolijevaju udarima diktature. Želja mu nije odmah uvažena. Čak su izloženi takvi argumenti da je uloga predavača u Međunarodnoj lenjinskoj školi posebna počast i priznanje. Blagoje to nije poricao, ali

Registraciona karta Anke Butorac, ispisana u Moskvi, na ime Marije Stepanovne

Република 15/10 1931.
 Москва 1934.
 8/10 37. Москва

РЕГИСТРАЦИОННАЯ КАРТА

Студента 102. Сектора Коммунистического Университета имени Мичуринского Завода

ВОПРОСЫ

ОТВЕТЫ:

1. Фамилия:

1

Зорова

2. Имя и отчество:

2

Мария Степановна

3. Время и место рождения:

3

20/10. 1904.

4. Пол:

4

женской

5. № студенческого билета:

5

6. Семейное положение:

6

замужем

7. Состав семьи (состоящая из подлежащих вписки):

7

8. Национальность:

8

Хорватка

9. Образование:

9

Хорватски (средни)

10. Профессия:

10

Самозаната

11. Стаж физического работника:

11

Торговка

12. Стаж физического работника:

12

11 лет

13. Специальность:

13

Крестьянка Бухгалтер

14. Социальное происхождение:

14

Рабочий

15. Социальное происхождение:

15

В О П Р О С Ы	О Т В Е Т Ы
16. Был ли членом Проф. Союза и с какого времени:	16 <i>Член Профсоюз. Сою. с 1928 года.</i>
17. Служил ли в старой армии (последний чин и должность):	17 _____
18. Служил ли в Красной армии (последняя должность):	18 _____
19. Работа до поступления в университет: Стаж: а) в своем хозяйстве, б) по найму, фабрич. заводской труд, ремесл. труд, чернорабочий, сов. ступенчатая работа, профработы, кооперативная работа, комсомольская.	19 <i>До 1920 года жила на судаческой родине. С 1920 в 1922 году ушел профессия. С 1922 по 1929 черной работой на то камулу у фабрики (10-120 рублей). С апреля 1929 год до 1930 служил в штабе корпуса. С августа 1930 февраля 1934 года в штаб корпуса - 1 год 20 месяцев - 1 год.</i>
20. Отношение к военной повинности и службе в армии (не делал или не делал, почему или участие в каком виде):	20 <i>Член Центрального Комитета Советского Союза. Член штаба корпуса. Член штаба корпуса. Член штаба корпуса. Член штаба корпуса.</i>

53

За достоверность сведений ответов и о всех изменениях обязуюсь немедленно сообщать Обществу Университета, в штаб Университета мне известны, обязуюсь их выполнять.

Подпись: *Гората М. С.*

Время заполнения: *21. Марта 1934 года.*

1) Ответы старшего врача: _____

2) Заключение секторской врачебной комиссии: _____

3) Решение канцелярии: *Заместитель декана И. А. Морозов*

je ostao pri onome što je mislio. Izvjesno vrijeme je, ipak, predavao slušaocima italijanske narodnosti u pomenutoj školi. Anka nije skrivala da je dvostruko srećna — što su njih dvoje zajedno i što ima profesora da joj objašnjava suštinu težih lekcija.

Oboje su bili presrećni kada su, početkom 1932. godine, dobili dijete. Djevojčici su nadjenuli ime Maja. Otac nije odolio da poznanicima i prijateljima, inače prekaljenim komunistima, kad ih sretne, ne iskaže koliko je radostan. Po starom običaju je čašćavao. A prisnije drugove je dovodio u stan da vide ćerkicu. Svi su govorili da liči na oca, proricali joj srećnu budućnost.

Roditelji nisu dugo ostali s Majom. Najprije je Blagoje otišao, na duže vrijeme. On je, zapravo, sredinom 1932. godine, izabran u Privremeno rukovodstvo KPJ, koje je imenovala Kominternu i upućen u Beč. Obradovao se novoj dužnosti i izgledima da se vrati u Jugoslaviju na konkretne partijske zadatke. A teška srca se rastao sa Ankom i Majom i obećao da će se vratiti. Za uspomenu je ponio nekoliko porodičnih fotografija, brižljivo ih čuvao i češće ih sjetan razgledao, misleći na voljena bića.

54

Anka je ostala sama da brine o djevojčici i završi školu. A poslije je namjeravala Blagojevimi stopama, ali to nije zavisilo samo od njenog raspoloženja i morala je čekati. O Maji je materinski svesrdno brinula, a nostalgija za Blagojem nikako je nije napuštala. Plašila se najgoreg, pošto je znala da boravi u Jugoslaviji, da može pasti policiji u ruke. Tada bi doživio tragičnu sudbinu ranije likvidiranih partijskih i skojevskih rukovodilaca. Povremeno je dobijala ohrabrujuće vijesti da je Blagoje sasvim dobro, da mnogo putuje i pokreće komuniste i skojevce u akcije protiv nenarodnog režima, da se partijske organizacije uspješno oporavljaju od udaraca diktature, jačaju i omasovljavaju. Anki nije trebalo mnogo da shvati koliko je velik Blagojev udio u obnavljanju i učvršćivanju partijskih organizacija.

NAJZAD ZAJEDNO, SA KĆERKOM MAJOM

Anka je uspješno privela kraju četverogodišnje školovanje na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina zapada. U isto vrijeme u Moskvu je došao Bla-

goje Parović da prisustvuje, u svojstvu delegata KPJ, Sedmom kongresu Kominterne.

Toplog junskog dana, 1935. godine, na moskovskoj željezničkoj stanici je vladala uobičajena živost. Ljudi i žene su vukli prtljag i žurili izlazu. Blagoja niko nije sačekao. Najdraže osobe, Anka i Maja, nisu znale kad će i kojim vozom stići. On se odvezao do stana i pozvonio. Uzbuden je zaustavljao dah da bolje oslušne i uvo prinio do vratku. Iznutra se čuo ženski glas, njemu tako poznat i drag, da trenutak sačeka. Otključala je Anka, s Majom u naručju, iznenađena mu se bacila u zagrljaj. Onda je Blagoje prihvatio ćerkicu, podigao je visoko i počeo joj tepati. Razdragan je ponavljao da je mnogo porasla, da liči na Cigančicu. Djevojčica se smješkala, prstićima zgrabila pramen očeve kose, ljubopitljivo ga gledala i pokazivala dječji nestašluk.

Anki je Blagoje otkrio da ima mnogo posla, da je zadužen da govori, u ime KPJ, na Sedmom kongresu Kominterne, i to o problemima vezanim za prvu tačku dnevnog reda. Anki je imponovalo što će on nastupiti na tako značajnom međunarodnom skupu komunistata i nije skrivala da bi mu ponešto, ako bude znala, pomogla.

55

— Razgovaraćemo koliko se može. Da čujem tvoje mišljenje. Pomoći će mi to, ne sumnjam.

Anku je interesovalo ko sačinjava jugoslovensku delegaciju i kako je izabrana. Parović je objasnio da je delegacija izabrana na Splitskom plenumu Centralnog komiteta KPJ, da to nije konačno, da je od Kominterne traženo da se KPJ dodijeli šest rješavajućih glasova. Anku je interesovalo što su organi Kominterne odgovorili.

— Riješiće se štošta i ovdje: o konačnom sastavu delegacije, kandidatima za rukovodeće organe Kominterne i drugim pitanjima. Biće mnogo posla, eto...

U Moskvi je, sredinom jula 1935. godine, održano savjetovanje Aktiva jugoslovenskih komunistata, kome su, pored ostalih, prisustvovali Josip Broz Valter, koji je, poslije izdržane robije i kraćeg boravka u zemlji i Beču, došao u Sovjetski Savez, zatim Blagoje Parović, Vladimir Čopić, Filip Filipović, Rajko Jovanović, Radomir Vujović i Rodoljub Čolaković. Vladimir Čopić je ukratko objasnio da Politbiro Centralnog komiteta KPJ ovim savetovanjem želi da se čuje mišljenje i ocjena stanja u KPJ između Šestog i Sedmog kongresa Kominterne. Blagoje Parović je iznio kakvo je stanje u Jugoslaviji, što su partijske organizacije i nji-

hova rukovodstva postigli u relativno kratkom vremenu i šta ih dalje očekuje. Osvrnuo se, takođe, na Split-ski plenum Centralnog komiteta KPJ i značaj njegovih odluka, a i odluka partijskih konferencija koje su održane u našoj zemlji. Na kraju je zatražio da prisutni otvoreno razgovaraju o radu KPJ, o njenoj taktici i strategiji. Opravdano se očekivalo da će generalni sekretar Partije, Milan Gorkić, samokritički istupiti, analizirati rad Centralnog komiteta i trenutno stanje u KPJ. Takvo istupanje je izostalo. Diskutovano se, istina, ali blijedo, uglavnom uopšteno, iz čega se dalo zaključiti da malo prisutnih znaju stvarno stanje u radničkom pokretu Jugoslavije. Stoga Parović nije prečutao da je nezadovoljan tokom i rezultatima savjetovanja.

56

Anka je bila prisutna u svim zbivanjima među jugoslovenskim komunistima u Moskvi. Blagoju je govorila šta joj smeta i čime nije zadovoljna. Njihovi pogledi su se podudarali i komunistički iskreno su vjerovali da će izvjesna podvojenost i razlike u pogledima drugova u najvišem partijskom rukovodstvu biti prevaziđeni. Pojavljivalo se još nešto što je Anku i Blagoja zabranjivalo: protivljenje organa Kominterne nekim predlozima jugoslovenske delegacije. Na to se moralo pametno i obazrivo reagovati.

Na radnoj sjednici jugoslovenske delegacije za Sedmi kongres Kominterne raspravljeno je nekoliko značajnih pitanja. Za predsjednika delegacije izabran je Milan Gorkić, a za sekretara Josip Broz. Konačno je odlučeno da Parović diskutuje, na pomenutom Kongresu, o organizacionim problemima KPJ, a Milan Gorkić o političkim zadacima. I Vladimir Copic je zadužen da diskutuje.

Anka je živo pratila početak i rad Kongresa. Bilo je to u svečanoj atmosferi, uz prisustvo najistaknutijih rukovodilaca mnogih komunističkih partija. Među njima su bili Georgi Dimitrov, Palmiro Toljati, Moris Tores, Andre Marti, Dolores Ibraruri La Pasionarija, Klement Golvald i drugi.

Georgi Dimitrov je podnio glavni referat, a Vilhelm Pik izvještaj o radu Izvršnog komiteta Kominterne. Diskusija o glavnom referatu je trajala više dana. Anka je nestopljivo očekivala da Blagoje diskutuje, da progovori o onome što su oboje, u satima dugim razgovorima, smatrali najznačajnijim za KPJ i radnički pokret u Jugoslaviji. Njihovi pogledi su bili podudarani sa mišljenjem Josipa Broza Valtera, s kojim su učestvovali ranije u zajedničkim akcijama zagrebač-

kog proletarijata i postizali značajne rezultate. Kad se našao za kongresnom govornicom, Parović je ukazao na to da se KPJ, zahvaljujući zdravom proleterskom jezgru, oslobodila frakcionaštva i da se organizaciono sređuje. On je naglasio, polazeći od sopstvenog uvida, da su mnoge partijske organizacije obnovljene, da se obrazuju partijska rukovodstva od mjesnih do okružnih i viših, da su stvoreni uslovi za njihovu bolju saradnju sa Centralnim komitetom KPJ. Njegovo koncizno izlaganje, bez fraziranja, sasređeno na istinske probleme, delegati Kongresa su pažljivo saslušali i nagradili aplauzom.

U predasima između kongresnih sjednica, Blagoje se najprijetnije osjećao kad je slušao Majino bezazleno čavrljanje, a i Ankinе ozbiljne razgovore. Njoj je povjerio čime nije zadovoljan u radu najvišeg rukovodstva Partije, i kakvi su izgledi da se nešto izmjeni. Anka je uočila da je on neobično uporan, da prethodno dobro analizira pojavu i onda zaključuje.

Na sjednici, četvrtoj po redu, jugoslovenske delegacije na kongresu Kominterne, 14. avgusta 1935. godine, opet je raspravljano o kandidatima za najviše izvršno tijelo Kominterne. Jednoglasno su predloženi Josip Broz Valter za člana Izvršnog komiteta Kominterne, Milan Gorkić za kandidata za člana Izvršnog komiteta, a Blagoje Parović za člana Internacionalne kontrolne komisije. Prijedlog se nije svidio rukovodstvu Kominterne, uz otvorenu primjedbu da je to izraz nepovjerenja Milanu Gorkiću. Delegacija KPJ se sastala, 19. avgusta, da opozove raniju odluku i Gorkića predložila da bude kandidat za Izvršni komitet Kominterne. Tom prilikom Vladimir Čopić, predstavnik KPJ pri Kominterni, prisutnima je objasnio da se isticanjem kandidature Josipa Broza Valtera nije želilo izraziti nepovjerenje Milanu Gorkiću. Rukovodstvu Kominterne se, očigledno, nije svidio raniji samostalni stav delegacije KPJ i nije propustilo priliku da to kazni time da predstavnika KPJ ne izabere u Izvršni komitet Kominterne.

57

RASTANCI SU BILI NEMINOVNI

Na sjednici Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, 21. avgusta 1935. godine u Moskvi, donijeta je, pored ostalog, odluka da Blagoje Parović otputuje u Jugoslaviju da politički radi, da rukovodstva i članove KPJ

upozna sa odlukama Sedmog kongresa Kominterne. Kad je stigao u stan poslije sjednice, Anka je saopštio šta je odlučeno. Ona nije bila iznenađena i odmah je uzvratila:

— Usvojen je tvoj stav. Sasvim ispravan. I ja želim da odem u našu zemlju, da partijski radim.

— Svi treba da idemo. Ne može se radom partijske organizacije u domovini rukovoditi iz inostranstva. Tako misli i Joisp Broz. Pobjediće naše. Samo se mora istrajati.

— A gdje će naša Maja — uzdahnu Anka.

— Biće zbrinuta. Primiće je u dječji dom.

— Znam da tu nema poteškoća, ali... Roditelje djetetu ništa ne može zamijeniti.

Blagoje se tužan oprostio od kćerkice i supruge i otišao, ne znajući da lj će se ikada vratiti.

Nekoliko mjeseci kasnije i Anka je krenula u domovinu. Stigla je u Sisak i aktivno se uključila u rad partijske organizacije. Stalno je morala brinuti o sopstvenoj sigurnosti, pogotovo što policija i agenti nisu mirovali poslije velike provale, kada je u Zagrebu uhapšen i sekretar Zemaljskog biroa Centralnog komiteta KPJ, Đorđe Mitrović, kod koga je nađen značajan partijski materijal, spiskovi partijskih organizacija i pojedinih komunista. Anka je znala da je konspiracija osnovni uslov za djelovanje i stalno ju je primjenjivala. Dugo je izmicala klopnama i potjerama. Zelila se sresti s Blagojem koji se nalazio negdje u Jugoslaviji, ali u tome nije uspjela. Konkretna partijska zaduženja, a i opasnost od policije, nisu joj dozvoljavali da krene bilo kuda izvan provjerenih staza.

Iz Siska je otišla u Čakovec. Brzo se prilagodila novoj sredini i osjetila šta je tišti. Radnici su bili nezadovoljni postojećim stanjem, ali mnogi nisu potpuno znali uzroke svojih nevolja i obespravljenosti. Anka je smatrala da je neophodno da organizuje sindikalni kurs u Čakovcu da se jedan broj radnika pripremi da svojim drugovima objašnjavaju suštinu klasične borbe, da ih pokreću u akcije protiv eksploatatora. Znanje stečeno studiranjem na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina, Anki je dobro došlo da polaznicima kursa ukaže na prave puteve revolucionarne borbe. Oni su je pažljivo slušali, sve više cijenili i postavljali brojna pitanja. Neki su bili iznenađeni koliko poznaje zbivanja u međunarodnom radničkom pokretu, u našoj zemlji, pa se pitali gdje je i kada sve to naučila.

Strajk radnica i radnika »Tivara« koji je organizovala Anka Butorac

ORGANIZATOR VIŠENEDELJNOG ŠTRAJKA RADNIKA »TIVARA«

Iz Čakovca je Anka prešla u Varaždin. Učinila je to uslijed sukoba između tekstilnih radnika i uprave preduzeća »Tivar« koja nije prihvatila zahtjeve za povećanje nadnica. Pokrajinsko partijsko rukovodstvo je znalo da će Anka najumješnije pomoći partijskoj i sindikalnoj organizaciji da radnike pokrenu i da nikako ne popuste prijetnjama i ucjenama da će izgubiti posao.

U Varaždinu je uspostavila vezu sa članovima Partije i sindikalnim aktivistima. Neki su je odmah upozorili da mora obazrivo nastupati, da je policija pooštrila kontrolu, da su stigli i policijski agenti iz Zagreba. Sve je ukazivalo da predstavnici vlasti i kapitala neće prezati da upotrijebe i silu. Njima je, ipak, bilo osnovno da spriječe da ne dođe do sukoba s radnicima. Stoga su agenti njuškali, na sve strane u Varaždinu, da pronađu komuniste i sindikalne aktiviste i da ih šćepaju za vrat. Anki su drugovi pomagali da svakodnevno djeluje i ostane neotkrivena. A u malom mjestu nije bilo lako ostati neprimjećen. Pogotovo Anki koja se sastajala sa radnicima, davala uputstva da se pripreme za štrajk. Češće je mijenjala mjesto stanovanja i to se pokazalo pogodnim za zavaravanje policije.

Skoro svakodnevno Anki je pomagao Vilko Ivanuša, član KPJ, znalac prilika u radničkom pokretu u Varaždinu, sposoban da dokuči, uz pomoć simpatizera Partije, šta predstavnici vlasti i policije pripremaju i namjeravaju. Iz svega se moglo zaključiti da nema izgleda da se udovolji opravdanim zahtjevima radnika tekstilnog poduzeća »Tivar«. Napeto stanje je podgrijavano i pitanjima šta dalje da se radi? Anka je potvrdila raniju odlučnost da zaposleni u pomenutom poduzeću stupe u štrajk.

— Koliko dugo? ... — pitao je Vilko.

— Dok ne izvojuju svoja prava.

— A od čega će živjeti radnici i njihove porodice, ako vlasnik tvornice ne udovolji traženju i štrajk se nastavi u nedogled.

Na sasvim umjesno pitanje se moralo odgovoriti. Ne samo riječju nego i takvim mjerama da štrajk ne propadne. Anka je uvidjela svu složenost problema i tražila najpogodniji izlaz. Odmah je upitala da li bi zemljoradnici u okolini Varaždina, ako se dobro oba-

Ankni savorci, tekstilne radnice, na štrajkačkoj straži

vijeste i pripreme, priskočili u pomoć radnicima u štrajku — da im obezbijede dovoljne količine životnih namirnica. Bilo je to nešto novo i izuzetno u Ankinjoj dotadašnjoj aktivnosti. Ona je, istina, dosta znala o neophodnosti saveza radnika i seljaka u revolucionarnoj borbi, ali nije imala nikakvog iskustva kako to praktično, izgleda. Najprije su uslijedili razgovori sa mještanima okolnih sela. Kad su oni saznali da radnicima tvornice »Tivar«, ako štrajkom odmah ne ostvare ono što traže, treba pomoći da prehranjuju sebe i porodice, većina se saglasila da će dati koliko mogu. Bilo je, istina, imućnijih seljaka koji su odbili da pomognu štrajkačima, uz napomenu da će namirnice dati samo ako se plati... Anka je sugerisala članovima Partije i aktivistima da takve treba izolovati da druge ne odvrćaju. U tom pravcu se djelovalo i rezultati nisu izostali.

62

Radnici su jednodušno stupili u štrajk. Tvornica »Tivar« začas je opustjela i strojevi začutali. Oko 2.300 radnika su odlučno rekli da neće doći na posao dok im se ne garantuje veća zarada i bolji uslovi rada. Anka je brinula da se postave štrajkačke straže da nikome ne dopuste da uđu u tvornicu. Poslodavce je šokirala jednodušnost radnika, ali nisu vjerovali da će dugo, bez zarada, izdržati da prkose i ostanu uporni. Oni nisu znali da će radnici dobijanjem namirnica od seljaka iz okoline, a takođe podrškom i materijalnom pomoći radnika Zagreba i drugih mjesta, olakšati neugodnosti u ishrani. Poslodavci su nešto kasnije otkrili ko pomaže štrajkačima, od vlasti i policije tražili da se zabrani donošenje hrane iz okolnih sela u grad. Takva mjera, međutim, bila je neizvodljiva bez ozbiljnijih posledica. Predstavnicj vlasti su se plašili nemira seljaka i otvoreno ih nisu odbijali da ne dopremaju hranu štrajkačima.

Zadovoljna saradnjom radnika i zemljoradnika, Anka je bliskim saradnicima, pored ostalog, malo u stihu rekla:

— Sve se može kad se srp i čekić slože. Više ne sumnjam da se neće uspjeti.

Štrajk je trajao mjesec i po dana. Vlasnik tvornice i poslodavci su imali ogromnu štetu i napokon su pristali da uglavnom udovolje zahtjevima radnika da bi se vratili na posao.

Uspjeh štrajka u Varaždinu je imao snažnog odjeka među tekstilnim radnicima u cijeloj zemlji. Najprije su štrajkovali radnici u čakovačkoj svilari i ta-

ko se solidarisali sa štrajkačima u Varaždinu. Na čelu toga štrajka su bili radnici koji su ranije, pod Ankinim rukovodstvom i slušajući njena predavanja, završili sindikalnu školu i postali nepokoljebljivi aktivisti radničkog pokreta. Štrajkovci tekstilaca, a i drugi, podstaknuti zbivanjima u Varaždinu, izbijali su svuda u našoj zemlji, reakcionarnom režimu i policiji zadavali ne male glavobolje.

ČEŽNJA ZA NAJMILIJIMA

Anku skoro nikada nije napuštala misao o kćerkici i mužu. O tome je ponekad pričala i saborcima u istom poslu. Spominjala je Maju, svoju garavku, ne skrivajući koliko majčino srce pati zbog rastanka. O mužu je govorila nešto neodređenije, iz konspirativnih razloga, dodajući da se nalazi negdje daleko, na posebnim zadacima. Anka nikom nije povjerila koliko joj je krivo što ne može doznati gdje se Blagoje nalazi. Počinjala je sumnjati da mu se nešto najcrnje dogodilo. Pogotovo kad o njemu nije dobila obavještenje od višeg partijskog rukovodstva. Nešto nade je gajila da se Blagoje, možda, pismom javlja sestri Anđi, nastanjenoj u Nevesinju.

63

U proljeće 1937. godine, Anka se zaputila u Nevesinje. Našla je Blagojevu sestru, ali se razočarala doznavši da o njemu nema nikakvih vijesti. Tužna je namjeravala u Zagreb da uspostavi vezu s drugovima iz višeg partijskog rukovodstva, da ih zamoli da nešto doznaju o Blagoju i ništa ne skrivaju. Na polasku je doživjela neprijatnost — našla se u rukama policije. Hapšenje je uslijedilo iznenada, kad se tome najmanje nadala. Na pitanje istražitelja šta je tražila u Nevesinju, Anka je odgovorila da je sama na proputovanju. Policija, izgleda, nije znala koga ima u rukama i Anka je proglašena za skitnicu i protjerana u Petrinju. U policijskom kartonu o tome je zabilježeno: »... dopraćena do sreškog načelstva u Nevesinju, gdje je bila uhvaćena radi skitanja, presuđena sa 5 dana zatvora i 21. IV 1937. odpraćena žandarmerijskoj četi u Petrinju...«

Anka je u Petrinji podvrgnuta saslušanju. Poricala je policijska terećenja da širi komunističku propagandu i poziva na rušenje postojećeg državnog poretka. Policija nije raspolagala nikakvim konkretnim do-

kazima da je izvede na sud i Anka je, juna 1937. godine, puštena iz zatvora.

Ubrzo je uspostavila kontakte s najvišim partijskim rukovodstvom u Hrvatskoj i doznala da je predviđeno da, na Osnivačkom kongresu koji je pripreman, postane član Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. Kad se zainteresovala otkud takav prijedlog, dobila je objašnjenje da je to mišljenje Josipa Broza Tita koji se vratio u zemlju da preduzme energične mjere da se omasove i ojačaju partijske organizacije. Anku je posebno obradovalo saznanje da je drug Tito stigao i sada je potpuno vjerovala da će nastati preokret u partijskom radu i aktivnosti komunista i skojevaca.

Kad je izabrana za člana Centralnog komiteta KP Hrvatske, Anka je poletnije nastavila da izvršava brojne partijske zadatke u Zagrebu, da odlazi u druga mjesta u Hrvatskoj i pomaže u oživljavanju rada i jačanju partijskih organizacija. Pomogla je, takođe, sindikalnim aktivistima da radnike organizuju i povedu u borbu.

ISTINA O BLAGOJU PAROVIĆU

Anka je najzad nešto doznala o Blagoju: da se nalazi u Španiji, da je predstavnik Centralnog komiteta KPJ pri Centralnom komitetu KP Španije. U to vrijeme, u Republici Španiji, vodio se građanski rat. Mnogi dobrovoljci, iz cijelog svijeta, među kojima i stotine Jugoslovena, na razne načine su stigli da pomognu republikanskoj vladi i narodu Španije da se odbrane od nasrtaja najcrnje reakcije i fašizma.

Anka je saznala dosta o Blagojevom radu prije odlaska u Španiju. Uporno je radio na konsolidovanju partijskih organizacija i angažovanju komunista u stvaranju Narodnog fronta slobode. Imao je i sukoba s nekim članovima Politbiroa o radu sindikata, Crvene pomoći i kadrovskim pitanjima. No, to nije bitnije uticalo da ne sagorjeva na poslu, da stvaralački učestvuje na sjednicama Centralnog komiteta i daje niz korisnih prijedloga i sugestija za poboljšanje partijskog rada i uticaja komunista. Njegova izlaganja su bila zasnovana na poznavanju prilika u zemlji. Zato su usvojena, naročito od mlađih drugova u partijskom rukovodstvu. A trzavice i neslaganja nisu prestajali,

naročito na izmaku 1935. godine. Jedni članovi Centralnog komiteta su bili uz Milana Gorkića Somera, a drugi uz Vladimira Čopića. Bilo ih je, takođe, izvan grupaških trvenja.

Na sjednici Politbiroa CK KPJ, 28. decembra 1935. godine, Blagoje Parović je oslobođen dužnosti organizacionog sekretara, uz šturo objašnjenje da je kršio konspiraciju. Samim tim je isključen iz Politbiroa CK KPJ. Prestroga kazna je teško pogodila Parovića, pogotovo odvajanje od rada s komunistima u domovini, u čemu je vidio pravi smisao revolucionarnog djelovanja, i povlačenje na politički rad u Moskvu. Anki nije rečeno ništa više, osim šture konstatacije da je prekršio konspiraciju, zašto je udaljen iz Politbiroa CK KPJ.

Parović je u Moskvi najviše radio u Crvenoj sindikalnoj internacionali, izučavao sindikalne pokrete

*Blagoje Parović Smit, predstavnik CK KPJ u Spaniji
(snimak iz 1937)*

baškanskih zemalja i pisao zapažanja o mogućnostima njihovog razvoja.

Početakom 1937. godine Blagoju Paroviću Šmitu je saopšteno da će biti upućen u Španiju. Prethodno je morao završiti tromjesečni kurs u Rjazansku, udaljenom oko 100 kilometara od Moskve. Na kursu se našao s nekoliko jugoslovenskih komunista i, njemu svojstvenom prilježnošću, sticao osnovna vojna znanja.

Već u aprilu 1937. godine je stigao u Španiju i prouzeo brojne obaveze.

Anka se zanosila mišlju da ode u Španiju, da se pridruži jugoslovenskim dobrovoljcima i učestvuje u borbi. Tamo bi našla Blagoja i doznala zašto je isključen iz Politbiroa CK KPJ u času kad je nesebično radio i bilježio zapažene rezultate.

Pored rada u sindikatima, Anka je dobila novo zaduženje: da organizuje odlazak Jugoslovena, naročito radnika, u Španiju — da postanu borci internacionalnih brigada. U tome je imala uspjeha i, ujedno, upoznala se sa stvarnim prilikama u udaljenoj zemlji. Dobijala je vijesti o Blagoju: da mnogo radi na propagandnim poslovima, da obilazi jedinice na frontovima, doprinosi njihovom moralnom i borbenom jačanju. Želila je, cijelim srcem, da joj stigne pismo od Blagoja, da tako čuje njegove riječi, sazna njegova raspoloženja. U tom smislu je uputila usmenu poruku po jednom dobrovoljcu, ne znajući da li će on sresti Blagoja. Onda se prisjetila da ona živi u dubokoj ilegalnosti, da nema stalne adrese na koju bi stiglo pismo. Iz svega je proizilazilo da nema druge nego da otputuje u Španiju i nađe voljenog čovjeka, ali...

SARADNICA U ŽENSKOM LISTU

Aprila 1938. godine, dobivši saglasnost drugova iz Centralnog komiteta KP Hrvatske, Anka je obezbijedila lažne isprave, na ime Branka Švarc, da otputuje u Španiju. Sjela je u brzi voz koji je jurio u pravcu jugoslovensko-italijanske granice i računala da će uskoro vidjeti Blagoja. Uzgred je razmišljala i o obavezama koje je preuzela: da će nešto napisati za list »Ženski svijet« o borbi žena Španije da se to pokuša obaviti, uprkos strogoj cenzuri režima. Anka je saradivala u pomenutom listu i objavila nekoliko priloga o problemima žena. Sugestijama je pomagala da list

otvoreno piše o društvenom položaju žena i ukazuje koliko su obespravljene.

Voz se zaustavio u Rakeku. Naišli su agenti da prekontrolišu isprave putnika koji su namjeravali preko granice, u susjednu zemlju. Pogledali su Ankin pasoš i dobro je odmjerili. Jedan je posumnjao da je odnekud poznaje. Počelo je ispitivanje. Anka se trudila da ostane pribrana. Na pitanje kuda se uputila, brzo se snašla i objasnila da ima rođake u Italiji. Agent je posumnjao u njenu iskrenost i naredio da izađe iz voza.

— Zašto? — bunila se Anka, znajući da joj se dobro ne piše.

— Nešto moramo provjeriti... Da vidimo kada je ovaj pasoš izdat. Biće to brzo. Onda ćete moći produžiti za Italiju.

Anka je osjetila nelagodnost pri pomenu provjere, ali nije imala kud. Sprovedena je u zatvor, u kome je ostala nekoliko mjeseci. O njenom hapšenju, 1. aprila 1938. godine, u policijskom kartonu je šturo za-bilježeno: »Uhvaćena u Rakeku, jer je pokušala da sa krivotvorenim pasošem otputuje u Španiju«.

Policija je, očigledno, poslije sprovedene istrage, otkrila Ankinu prave namjere i kaznila je čamovanjem.

Poslije izlaska iz zatvora, Anka je doznala da je Blagoje odavno pao na bojnem polju. Doživjela je takav bol i tugu da se danima nije mogla oporaviti. Onda se interesovala zašto joj ranije nije javljeno kako je Blagoje izgubio život. Drugovi iz Centralnog komiteta KP Hrvatske su objasnili da su to kasno doznali, da tragičnu obavijest nije lako saopštiti. Anka je osjetila olakšanje i ponos kad je čula pojedinosti: da je Blagoje, u svojstvu političkog komesara Trinaeste internacionalne brigade, u najkritičnijem trenutku, na frontu kod Viljanueva de la Kanjade, došao na čelo streljačkog stroja i borcu poveo da jurišaju. Primjerom je dokazao kako se protivnik odbija i, smrtno pogođen u grudi, krvlju natopio vrelu špansku zemlju.

Anki je ostalo da misli na Maju, da priželjkuje da je vidi, a kad odraste da može shvatiti i razumjeti, da joj potom ispriča kakvog je oca imala. Takva želja se neizbrisivo urezala u Ankin pamćenje, ali...

Policija je Anku pustila iz zatvora, ali je nije ostavila na miru. Agenti su dokućili da ona održava sastanke i radnicima tumači da kapitalistička klasa ne zna za veće ustupke od izvjesnih kratkotrajnih reformi, da to nije ništa, da je izlaz u ukidanju privatne

svojine, u socijalizmu i besklasnom društvu. Ovoliko je bilo dovoljno da uslijedi potjernica. Agenti, policajci i žandari su tragali da je uklone iz redova zagrebačkog proletarijata.

Uhapšena je u jesen 1938. godine i, po kratkom postupku, kažnjena sa 7 dana zatvora i progonstvom u Nevošinj. Nastanila se kod Blagojeve sestre Anđe i svakodnevno se morala javljati tačmošnjim vlastima da tako osujete njeno djelovanje. Mučno stanje je teško podnosila. Jedino se prijatnije osjećala u razgovoru s Anđom koja nije znala da Blagoje nije živ. Anka se dugo dvoumila da li da joj kaže istinu i zaključila da je bolje da prećuti. Samo je pričala o Maji, ističući da liči na oca, da je bistra i umiljata. Pri svakom pomenu ćerkice, Anki se srce kidalo i nije suzdržavala duboke uzdahe. Anđa je to primjećivala, saučestveno je tješila i proricala da će otići svome djetetu.

— Kad će to? ... — glasno se Anka pitala.

68 — Pobjegni odavde. Šta te kinje i prisiljavaju da se javljaš ... Nisi nikog ubila ni pokrala. Ja ću ti pomoći da se iskradeš do Mostara, a poslije se snalazi i čuvaj, snajo moja — šavjetovala ju je Anđa.

Anka je umakla. Policajac je svratio u Anđin dom da se raspituje za Anku.

— Otišla je nekud — odmahнула je Anđa nehajno rukom.

— Hoće li se vratiti?

— Otkud znam. Njezina volja. Moja su vrata snaji uvijek otvorena.

I Anđa je ostavljena na miru.

ORGANIZOVANJE PRVOMAJSKE PROSLAVE I DEMONSTRACIJE

Neumornošću revolucionarke, prekaljena u brojnim okršajima protiv nenarodnog režima i njegove policije, Anka je hitala da posvršava mnoge partijske poslove, da radnicima tumači da su oni jedina klasa koja je u stanju da ukine klasno izrabljivanje. U tom smislu je rukovodila pripremama radničkih zborova, dogovora, a kad bi se našao povod i demonstracijama.

U pripremi za proslavu Prvog maja 1940. godine, međunarodnog praznika rada, Anka nije dozvolila da se bilo šta prepusti slučaju. Učinila je mnogo da se

*Anka Butorac i njen suprug Blagoje Parović bili su verni saborci generalnog sekretara KPJ Josipa Broza
-ita (snimak iz 1940)*

komunisti uključe u pripremu prvomajske proslave i da to preraste u demonstracije širih razmjera u Zagrebu. Predstavnici nenarodne vlasti su predosjetili: šta ih može snaći i pripremili su vanredne mjere. Iz drugih gradova i mjesta u Zagreb su dovedena žandarmerijska i policijska pojačanja i raspoređena na značajnije punktove u gradu. Bilo je očigledno da se ne može računati na momenat iznenađenja. U tom smislu Anka je, u svojstvu člana štaba za organizaciju prvomajskih demonstracija, prenijela upozorenja radnicima i građanima. Drugim riječima, njima je predočeno da očekuju brutalne nasrtaje policije i žandara, da se pripreme za oštrije sukobe i odbijanje napada. Članovi štaba za organizaciju demonstracija, Anka Butorac — Parović, Štiipe Ugarković i Jovica Marković, pobrinuli su se da usmjeravaju povorke demonstranata da se sliju u centar grada i gromoglasno negoduju protiv reakcionarne politike režima.

70

Demonstracije su započele kako se očekivalo. Iz sporednih ulica su dolazile povorke radnika i građana da se sliju u centar grada. Policajci i žandari su nasrnuli da to onemoguće. Upotrijebili su korbače, kundake i zaprijetili da će pucati. Silovito su naletjeli na demonstrante koje je predvodila Anka. Nemilosrdno su ih udarali i obarali na zemlju. Uzvraceno im je istom mjerom, tvrdim predmetima, ali se ni oni nisu dali. Razljućeni, još više su nasrnuli i demonstrante primorali da se sklanjaju u oveće dvorište, okruženo visokim zgradama. Očigledno su namjeravali da grupu demonstranata, zajedno sa Ankom, drže u blokadi, a kasnije, kad se oslobode pritiska s drugih strana, jurišaju i hapse. Kad je ostalim radničkim povorkama, koje su manje napadane, stigao glas da je Anka u opasnosti, smjeliji radnici su se izdvojili i pohitali da pomognu. Bez straha su napali policajce i žandare, čime su Anki i ostalim demonstrantima omogućili da umaknu iz opkoljenog dvorišta.

STALNA POTRAGA POLICIJE

Šef policije u Zagrebu, kad je doznao da je Anka bila u opkoljenom dvorištu i umakla, potčinjenima nikako nije mogao oprostiti takav prestup. Na njihovo pravdanje da su iznenađa bili napadnuti s leđa, od veće grupe fizički veoma jakih osoba, prijekorno je primijetio da su bili ovlašćeni da otvore vatru iz pi-

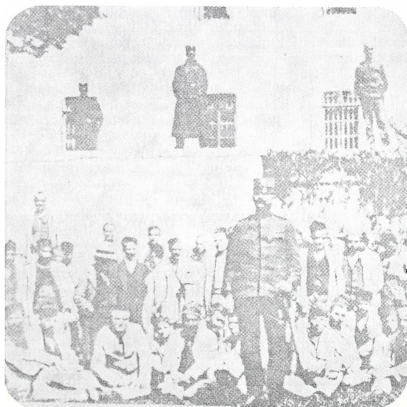
štolja i pušaka. Oni se, međutim, nisu usudili da toliko učine, iz straha da im i to ne bi mnogo vrijedilo.

Ankina aktivnost se stalno osjećala. O tome su došnici izvještavali policiju. Stoga su raspisane povjerljive potjernice i zahtijevano da se Anka uhapsi. Da bi je policajci ili agenti lakše prepoznali, dobili su njene fotografije. Njuškali su svuda, raspitivali se, ali želju dugo nisu mogli ostvariti.

Tek 10. avgusta 1940. godine, agenti i policajci su likovali, jer su šćepali Anku Butorac-Parović, svezali joj ruke, grubo je ugurali u zatvorena policijska kola i odveli u zatvor. Dogodilo se to u času kad je Rade Končar Brko, član Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske, zakazao sjednicu u Ogrizovićevoj ulici u Zagrebu.

Osam dana Anka je čamila u policijskom zatvoru i nije saslušavana. Dobijala je oskudne obroke i spa-

Uspomena iz Lepoglave: grupa zatvorenika sa po zlu čuvenim čuvarima

vala skoro na golom betonu. Osamljena, nije imala prilike da protestuje, da se pobuni i traži objašnjenje zašto je zatvorena. Mogla se jedino obratiti zatvorskom čuvaru, ali on nije bio raspoložen da bilo šta objašnjava.

Osamnaestog septembra Anka je, zajedno sa 25 zatvorenika, upućena u zloglasnu kaznionu u Lepoglavi — bez ikakvog izgleda da se odatle lako izbavi. Našla se u ćeliji s jednom studentkinjom, simpatizerkom Partije i učesnicom u prvomajskim demonstracijama i lakše su podnosile razna maltretiranja. Anka nije očajavala i činila je mnogo da uspostavi kontakt sa zatvorenim komunistima. U tome je uspjela poslije mjesec dana upornosti. Od njih, međutim, zbog strogog zatvorskog režima, nije mogla dobiti ništa drugo osim nešto hrane. A tražila je marksističku literaturu ili druge korisne knjige. Anku to nije navelo da sjedi s mirom i zabrinuta. Prisjetila se ranijeg učenja, u pameti to sistematizovala i odlučila da uhapsenu studentkinju, s obzirom da je simpatizerka Partije, priprema za prijem u KPJ. Sistematski su obradile slijedeća pitanja: partijsku disciplinu, konspiraciju, držanje pred klasnim neprijateljem, ulogu sindikata, komunistički moral, pojavu frakcizma i drugo. U početku nije išlo glatko. Njih dvije se nisu dovoljno poznavale i trebalo je vremena da učvrste međusobno povjerenje. A kad je to potpuno ostvarila, studentkinja je puštena iz zatvora. Anka je ostala sama i teško podnosila hladnu tišinu i skučenost zatvorske ćelije. A nikako nije uspijevala da uspostavi bilo kakvu vezu s drugovima — komunistima — izvan kaznionskih zidova.

72

NEŽELJENA DRUGARICA

U Ankinu ćeliju, hladnog februarskog dana 1941. godine, zatvorski stražari su ubacili jednu žensku osobu. Anka je mirno posmatrala šta se događa i čekala da se čuvari udalje. Dobro je odmjerila ćutljivu priliku, pronicljivu, takođe radoznu, i upitala:

— Kako se zoveš?

— Vera Stipetić.

— Zašto si uhapsena?

— Pa, zar nije rano da kažem?

— Kad si ovdje dospjela, nije rano.

— Ja sam frankovka. Znaš li šta to znači?

— Dobro znam.
— A šta si ti? — upita Vera.
— Nismo istomišljenice. I nikada nećemo biti.
— Moraćemo nekako zajedno. Dok smo ovdje — primjeti Vera.

— Sve će zavistiti od tvog ponašanja — upozori Anka.

— Nisam nevaspitana. Ne dosađujem.

— A čime si se zanimala prije hapšenja? — išla je Anka dalje.

— Po struci sam pravnik.

— I nije ti to pomoglo da izbjegneš zatvor, da se snađeš?

— Ako nije, ne znači da neće vrijediti.

— Sada su izgledi sasvim mali.

— Dobro, vidjećemo... A šta je tvoje zanimanje?

— Krojačka radnica.

— Sad mi je sve jasno. Komunistica si?...

Ankina neželjena drugarica je bila plašljiva. Slabost je priznala kad su pošle u dnevnu šetnju, među zatočenike.

— Ja se plašim. Hoćeš li da zajedno šetamo?

— Nemaš razloga za plašnju. Slobodno se kreći.

— Ne mogu sama. Hajdemo zajedno.

Anka je pristala da zajedno izlaze u dvorište kaznionice. Bila je to prilika da obezbijedi neku vrstu sporazuma da je Vera ostavi na miru i ne izaziva. Čak joj je predložila ovo:

— Da se nas dvije nešto čvrsto dogovorimo...

— Šta to? — iščekivala je Vera.

— Nešto od interesa za obe... Da se složno suprotstavljamo šikaniranju, da tražimo poboljšanje sopstvenog položaja.

— Pristajem — pružila je Vera ruku.

O razlozima za ovakvo ophođenje, Anka je napisala: »Postupala sam s njom što sam bolje umjela, da joj dokažem da smo mi ljudi s profinjenim proleterskim osjećajima i čvrstim karakterom a ne razbojnici...«

Ubrzo se pokazalo da je Anka imala istančan sluh da pravilno predviđa i pridobija simpatije čak i ideoloških protivnika. Desilo se, naime, to da je upravnik kaznionice pozvao Veru da joj ponudi nagradu da špijunira Anku. Vera je odbila da to čini. Upravnik se začudio i očekivao objašnjenje, pokazujući da mu nije pravo.

— Ne mogu to — počela je Vera. — Tačno kažete da je Anka radnica, ali... Iako je ona radnica i

samouka, a k tome i moj neprijatelj, ja joj se divim. Ona je jača od mene u svakom pogledu. Ja sam ne-moćna da od nje bilo što doznam.

NEOČEKIVANO OLAKŠANJE

U Lepoglavu su dotjerane uhapšene žene iz Siska, njih šest, koje su pripadale Podružnici za prosvjetu žena. Njima je priključena i Ružica Markotić, aktivistkinja iz Dalmacije. Anka je bila iznenađena njihovim dolaskom i počela se raspitivati kako su dospjele u zatvor. Najpotpunija objašnjenja je dala Anica Zganec. U grupi zatvorenih žena tri su bile članovi KPJ. Anka ih je upozorila da vode računa šta govore i da, slučajno, nešto ne otkriju. Za to je imala objašnjenje: da je s njima Vera Stipetić, frankovka, da se nije pokazala lošom:

— Prema meni nije — nastavila je Anka. — Čak mi je povjerila da joj je nuđeno da upravnika obavještava šta ja govorim. Odbila je. No, ne znam hoće li biti suzdržljiva i prema vama.

Anki bi prijatnije bilo da je Vera odvedena u neku drugu zajedničku zatvorsku sobu. Tada bi potpunije organizovala kolektivni život novodošlih drugarica. No, čekati se nije moglo. Učinjeno je dosta da se zatvorski danj lakše podnose. Ponešto se čitalo, to prepričavalo. Frankovki se svidjelo drugarstvo malog kolektiva i stalno je nastojala da ne ostane po strani. Hranu je davala na zajedničku trpezu i nije pokazivala nikakav sebičluk. Anka jednom nije izdržala da ne primijeti:

— Ti ćeš, Vera, promijeniti političko ubjedenje.

— Vidim da ste dobre — odgovorila je Vera. — A takvih se nikada ne treba kloniti.

Bez obzira na Verinu prilagodljivost, Anka nije smetala s uma da mora oprezno. Na to je povremeno upozoravala i ostale drugarice. Pred frankovkom su jedino učile ruski jezik i čitale romane. A u šetnji, kad nje nije bilo, održavale su kratke partijske sastanke ili prorađivale marksističku literaturu. Kako se učilo i radilo, Anka je, između ostalog, zapisala i ovo: »Prolazile smo slijedeće: »Anti-Diringa«, »Razvitak društva« od Engelsa, i održavale referate iz raznih naših romana (boljih), izučavale smo ruski i njemački jezik, osim toga smo izvađale razne kulturne priredbe. I pored našeg dosta nezgodnog sastava, kolektiv

je bio na odgovarajućoj visini... Partijsku liniju smo provodale i orijentisale se većinom prema vijestima, koje smo tu i tamo dobile preko koje posjete...«

IZ NEVOLJE U GORE...

Nijemci su, aprila 1941. godine, okupirali Jugoslaviju. Lepoglavsku kaznionu je preuzela Mačekova policija. Zatvorenice su iščekivale šta će biti. Neke su naivno vjerovale da će biti oslobođene. Iz zatvora je puštena frankovka Vera. Otišla je ćutke, pristojno, zamišljena, ne koristeći promjenu da se naruga ženama čije ubjeđenje nije prihvatila, ali je trpjela. Mačekova policija je predala zatvorenice Pavelićevim ustašama. Na pomolu su bili crni dani. Anka se zabrinula da živu glavu neće izvući. Svoje raspoloženje je predočila drugaricama, bez namjere da ih plaši, da se pripremaju za bjekstvo. A nisu postojali nikakvi izgledi da se to ostvari...

Anka nije priznavala nemoć i klonuće, čak i u bezizlaznim prilikama. Drugarice je upozorila da se dostojanstveno i hrabro drže, makar i glave letjele s ramena.

75

Ustaše su otvoreno prijetile da će komunistkinje strijeljati. Onda su ključari tamnice izmišljali da će biti i mrcvarenja. Grozotu su smatrali duhovitošću i grohotom se smijali. Zatvorene i nemoćne žene, ni krive ni dužne, obuzimala je jeziva pomisao da će jednom omrknuti i žive neće osvanuti. Anka je nastojala da im povрати spokojstvo i u tome uspijevala. Činila je čudo u, na izgled, nemogućim uslovima: pred nosom ustaša i zatvorskim čuvarima je organizovala proslavu Prvog maja. Drugarice je otrgla iz neraspoloženja pjevušeći, tiho da čuvari ne razaznaju, revolucionarne pjesme.

Dvadeset osmog jula 1941. godine, dan poslije izbijanja oružanog ustanka u Hrvatskoj i nanošenja prvih poraza okupatoru i domaćim izdajnicima, Anka i drugarice su izvedene iz zatvora, pod jakom stražom, bez ikakvog objašnjenja šta će s njima biti. Potjerane su prema Zagrebu. Anka nije vjerovala da će živa stići u grad koji je voljela, u kome je upoznala mnoge komuniste i aktiviste radničkog pokreta. Usput je slušala prijetnje sprovodnika, ali nije zlostavljana.

U ustaškom zatvoru u Zagrebu, zatvorenice su izložene zlostavljanju. Anka je počela protestovati. Uz

vraćano joj je udarcem kundaka. Potom su zatvoreni-
ce dobile lance na ruke i uvrštene u veću grupu za-
tvorenika, uglavnom studenata, u koje se sumnjalo
da su komunisti, i njihova sudbina je postala neizvje-
sna. Svima je izgledalo da će biti izvedeni negdje iz-
van grada i pokošeni mitraljeskim zrnima. Najgore se,
ipak, nije dogodilo.

Zatvorenici su dovedeni u Gospić, u dvorište suda,
po velikom nevremenu i vezani. Anki nije bilo jasno
zašto ih dovode čak ovamo kad, inače, nije bilo izgle-
da da će ostati živi. Pogotovo kad su tek dovedeni
zatvorenici naišli u sudskom dvorištu, na 3.000 uhap-
šenih seljaka, radnika i građana, kojima je smrt leb-
djela iznad glava. O užasnim trenucima, Anka je za-
bilježila: »Sjutradan smo mi žene bile smještene po
nalogu upravnika, u ćeliju, bez zraka, vode, zahoda, a
da o hrani i ne govorim. Drugovi su ostali u dvorištu.
Istu noć su ubili (ustaše) jednog željezničara, očito
da izazovu naše drugove, ali nisu uspjeli. Drugi dan
po dolasku su odmah Martina Franekića i još deseto-
ricu drugova otpremili na Jadovno...«

76

Jadovno je bilo stravično gubilište, provalija, u
koju su ustaše bacale izmrcvarene ljude, žene i djecu.
Hiljade nedužnih su platili životima od monstruma u
ljudskom obliku. Anka je odmah dokučila šta se do-
gađa. O svemu je obavijestila svoje nerazdvojne sa-
patnice: Macu Gržetić, Ružicu Markotić, Ljubicu Šagi,
Bešku Frntić, Veru Jelić i druge. Njihovo raspolože-
nje Anka je ovako opisala: »Moral kod svih bio je na
odgovarajućoj visini i nismo se dali izazvati tim pija-
nim od krvi banditima, uprkos prepadima u dva tri
sata noću po sobama (osobito kod žena)...«

Iz logora u Gospiću, Anka i drugarice su pokuša-
vale da nekako pobjegnu. U tome im je pomagano
spolja, ali se nije uspjelo.

Zatočenicice su odvedene iz Gospića u logor u Ja-
strebarskom. I tamo su se pripremale da pobjegnu.
Opet im nije pošlo za rukom.

Iz Jastrebarskog su Anka i drugarice odvedene u
logor »Danica« u Koprivnici. Sada se smišljenije pri-
stupilo njihovom spasavanju. Procijenjeno je, naime,
da nema izgleda za masovno bjekstvo zatočenica i da
ih treba izbjavljati u grupicama ili pojedinačno. U
tome se posebno angažovao Pokrajinski odbor narod-
ne pomoći i partijska organizacija u Koprivnici. Ru-
žica Turković se neposredno angažovala da izbavi Anku
Butorac i Macu Gržetić. Ona je, 26. decembra 1941.
godine, u saradnji s komunistima u Koprivnici, rizi-

kujući život, čekala Anku i Macu, da umaknu iz logorske žice i stignu u obližnju šumicu.

Spuštao se mrak. Iz logora su dopirali prijeteći glasovi. Čuvari su iskaljivali bijes i nije bilo izgleda da neko može umaći. Baš u takvoj situaciji, Anka i Maca su, pod okriljem mraka, izašle iz pakla smrti i zaputile se mjestu označenom za sastanak sa Ružicom. Zadihane su dotrčale, često se osvrćući, ušle u automobil koji je čekao da ih odveze u Križevce. Odatle su vozom otišle do Zagreba i sklonile se u stan Slavice Dijan, u Ksaverovoj broj 60.

Nestanak Anke i Mace iz logora »Danica« izazvao je zaprepašćenje kod ustaških vlasti. Organizovana je potjera. Ustaška policija je obećavala i nagradu onome ko pronađe Anku Butorac i Macu Gržetić.

TRAGEDIJA NA PUTU U BANIJSKI ODRED

Snabdjevena lažnim ispravama, Anka i grupa ilegalaca, iz Zagreba su pošli na slobodnu partizansku teritoriju u Baniji. Putovali su vozom. U blizini Siska ustaški pratilac voza su ušli u kupe u kome je bila Anka. Zatražili su njenu ličnu ispravu, pažljivo je pogledali i nisu ništa posumnjali.

U Blinjskom Kutu Anka i ostali ilegalci su napustili voz. Odatle su, uhodanim kanalom, uz pomoć vodiča, stigli u Staro Selo, u kome se nisu dugo zadržali. Morali su požuriti u Veliko Krčevo da što prije uspostave vezu sa Banijskim partizanskim odredom. A to se nije ostvarivalo kako je očekivano. Anka i njeni saputnici su morali čekati i prenoćiti u selu.

U svanuće su naletjele ustaše. U selu se razvila borba. Anka je iskočila iz opkoljene kuće i pokušala umaći. Ojedinom je osjetila strahovit bol, posrnula i pala. Iz njene prebijene noge je liptala krv. Ustaše su pritrčavale, živu je dograbile i željele saznati koga imaju u rukama. Dok se to dešavalo ostali ilegalci su izmakli.

Ranjenu Anku ustaše su dovezle u Kostajnicu da je muče i ispituju.

Umrla je poslije tri dana ne rekavši ni svoje ime.

SADRŽAJ

	Strana
Cobanica razmišlja o budućnosti — — — — —	5
Prvo zaposlenje u magazinu starih krpa — — — — —	7
Za šivaćom mašinom — — — — —	12
Najradosniji trenutak — prijem u KPJ — — — — —	13
Sa proleterskim jezgrom — — — — —	15
Ljubav dvoje proletera — — — — —	18
Nova zaduženja u sindikalnom pokretu — — — — —	19
Saradnja sa Josipom Brozom — — — — —	21
Snažan otpor Parovića — — — — —	23
Demonstracije i generalni štrajk — — — — —	26
Vjenčanje bez svatova i veselja — — — — —	32
Udarna grupa za otmicu Broza iz zatvora — — — — —	33
Režim zavodi diktaturu — — — — —	34
Parović odlazi za Beč — — — — —	38
I Anka Butorac u zatvoru — — — — —	40
Gorka saznanja o gubicima Partije — — — — —	48
Ponovo sa Parovićem, u Moskvi — — — — —	49
Učenje na Komunističkom univerzitetu — — — — —	50
Najzad zajedno, sa kćerkom Majom — — — — —	54
Rastanci su bili neminovni — — — — —	57
Organizator višenedelnog štrajka radnika »Tivara«	60
Čežnja za najmilijima — — — — —	63
Istina o Blagoju Paroviću — — — — —	64
Saradnica u ženskom listu — — — — —	66
Organizovanje prvomajske proslave i demonstracije	68
Stalna potraga policije — — — — —	70
Neželjena drugarica — — — — —	72
Neočekivano olakšanje — — — — —	74
Iz nevolje u gore — — — — —	75
Tragedija na putu u Banijski odred — — — — —	77

